

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 127 • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1993 • ΤΙΣΡΙ - ΧΕΣΒΑΝ 5754

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΟΠΟΙΑ Θ' ΑΝΑΦΕΡΘΟΥΜΕ είναι απλή, αλλά χαρακτηριστική, γεμάτη από μηνύματα:

Στις 30 Ιανουαρίου 1969 ο κ. Γεώργιος Γιαννάκης -επίτιμος τώρα πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Χαλκίδας και προσωπικότητα της περιοχής, με αντιστασιακή δράση- απέστειλε επιστολή στο περιοδικό «Spiegel» όπου έγραφε ότι από συζητήσεις που είχε στην Γερμανία κατάλαβε ότι η γερμανική κοινή γνώμη αγνοούσε παντελώς τα περί στρατοπέδων συγκεντρώσεως κι ότι κανένας Γερμανός δεν ήταν διατεθειμένος να τα επισκεφθεί. Παρότρυνε το «Spiegel» να προτείνει να επισκεπτονται οι Γερμανοί, κυρίως οι νεώτεροι, τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως ώστε να δουν τις θηριωδίες από μόνοι τους. Το «Spiegel» έστειλε στον κ. Γιαννάκη μια τυπωμένη τυπική απάντηση ότι «λαμβάνουμε χιλιάδες γράμματα και δεν μπορούν όλα να δημοσιεύονται» και φυσικά δεν δημοσίευσε την επιστολή -πρόταση του κ. Γιαννάκη.

ΕΚΕΙΝΗ ΔΗΛΑΔΗ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ το «Spiegel» δεν ανησυχούσε. Ήταν ή ήθελε να είναι βέβαιο ότι ο ναζισμός δεν επρόκειτο να ξανααπασχολήσει τη Γερμανία και να ξαναενοχλήσει την Ευρώπη. Από τα ίδια αισθήματα εφησυχασμού κατεχόταν η γερμανική κοινή γνώμη. Ίσως οι Γερμανοί ζούσαν σε μια περίοδο που ήθελαν να λησμονήσουν το παρελθόν, φοβόντουσαν να επαναφέρουν κακές μνήμες. Ετσι δεν φρόντισαν να πληροφορηθούν, να ενημερώσουν, να εκπαιδεύσουν τις νεώτερες γενιές για τις πληγές που προξένησε στην ίδια τη Γερμανία αλλά και στην ανθρωπότητα ο Χιτλερισμός. Δεν πρόβαλαν τις καταστροφές, δεν θέλησαν να διδάξουν τα αγαθά της ειρηνικής συμβίωσης με τους άλλους, την ανοχή του διπλανού, την ανυπέρβλητη αξία της ανθρώπινης προσωπικότητας, τη μοναδικότητα της ανθρώπινης ζωής. Δεν οδήγησαν, όπως πρότεινε ο απλός Έλληνας πολίτης κι επιστολογράφος του «Spiegel» κ. Γιαννάκης, τα παιδιά τους να

επισκεφθούν συστηματικά κι οργανωμένα τα στρατόπεδα εξοντώσεως, στα οποία και σήμερα ακόμη (στο 1993) εξακολουθεί να μυρίζει η ανθρώπινη σάρκα που κήκε αποτρόπαια στους ναζιστικούς φούρνους.

ΟΣΑ ΑΠΕΦΥΓΕ ΝΑ ΠΡΑΞΕΙ η γερμανική κοινωνία τα έκαναν, από την αντίθετη πλευρά, με σύστημα και σχεδιασμό τα σκοτεινά κέντρα των καταλοίων του ρατσιστικού ναζισμού. Οι νοσταλγοί του Χίτλερ και του εγκληματικού πνεύματος, που εκπορεύεται από τις θεωρίες του, μπόλιασαν με το φαρμάκι της μισαλλοδοξίας ομάδες αρρωστημένων και κομπλεξικών νεαρών ατόμων, που ζητούσαν την ευκαιρία να εκδηλώσουν το μίσος τους κατά της κοινωνίας. Η αφορμή τους δόθηκε με την αποκατάσταση της ελευθερίας στις χώρες του «ανατολικού παραπετάσματος». **Είναι τραγικό ότι η ελευθερία έδωσε την ευκαιρία στους αρνητές της ν' ανδρωθούν και να εκδηλωθούν εναντίον της!**

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ επέτρεψαν σε παρόμοιες ομάδες στη Γαλλία, στην Ιταλία, κ.α. να σηκώσουν κεφάλι, να εμφανιστούν δημόσια. Στις χώρες αυτές οι δυνάμεις του ολέθρου κινούνται κάτω από διάφορες ταμπέλες, συνθήματα, επωνυμίες, ενώ η ιδεολογία τους παραμένει μία και μόνη: η αναβίωση του ναζισμού με ό,τι αυτή η αναβίωση συνεπάγεται.

ΤΩΡΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ προσπαθούν αυτή την ύστατη ώρα να οργανωθούν για ν' αντιδράσουν και ν' αντιμετωπίσουν το φρικτό πρόσωπο του Χιτλερισμού που τους αμαυρώνει στην παγκόσμια κοινότητα. Πέρα όμως από όποιες πρόσφορες ή μη ενέργειες γίνονται, πέρα από τις ηθικές και ποινικές καταδικές, το Κεντρικό Ισραηλτικό Συμβούλιο Ελλάδος πιστεύει ότι ο κίνδυνος δεν είναι μόνον σημερινός. Είναι λιγότερο σημερινός και μεγαλύτερος γι' αύριο όταν θα έχουν φύγει από τη ζωή οι αψευδείς μάρτυρες, που στα χέρια τους είναι χαραγμένοι οι αριθμοί κρατουμένου στα χιτλερικά στρατόπεδα, όταν θα εξασθενήσει η ιστορική μνήμη. (Είναι χαρακτηριστικό ότι αντισημιτικό ελληνικό έντυπο καταδικάστηκε πρόσφατα ποινικά γιατί ζητά να καταστραφούν στην Ελλάδα τα εβραϊκά Μνημεία για να μην υπάρχουν μαρτυρίες που να θυμίζουν στις επόμενες γενιές το Ολοκαύτωμα).

ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ, το Κεντρικό Ισραηλτικό Συμβούλιο Ελλάδος θεωρεί ότι η μόνη λύση που οδηγεί στην καταπολέμηση του ανθρωπίνου πνεύματος του νεοναζισμού, είναι **η παιδεία των νέων γενιών**. Οι νέες γενιές πρέπει να διδαχθούν, να πληροφορηθούν, να μάθουν ότι «οὔτοι συνέχθην ἀλλὰ συμφιλῖν ἔφυν», της Αντιγόνης του Σοφοκλέους («Οχι βεβαίως να συμμερίζομαι το μίσος, αλλά να συμμερίζομαι τα συναισθήματα της αγάπης είμαι πλασμένη από τη φύση»). Για το καλό της Ανθρωπότητας ολόκληρης!

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Ketubbah: εβραϊκό προικοσύμφωνο, Ιωάννινα, μέσα του 19ου αιώνα (Από το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος)

Σ

την εποχή μας η σχέση των Εβραίων με τον υπόλοιπο κόσμο καθορίζεται από το τραύμα του Auschwitz.

Το Ολοκαύτωμα δεν έχει αφήσει κατάλοιπα μόνο στην σκέψη και στα συναισθήματα των Εβραίων. Η πτώση του ευρωπαϊκού Εβραϊσμού, στην οποία συνέβαλε αποτελεσματικά η έλλειψη ενδιαφέροντος από την πλευρά των άλλων Ευρωπαίων για το Ολοκαύτωμα, θα επηρεάζει και στο μέλλον όχι μόνο την ύπαρξη των Εβραίων αλλά και την ύπαρξη των μη Εβραίων γενικότερα. Και αυτό διότι ο φόβος ότι οι καταστάσεις που τότε επικράτησαν μπορεί να επιστρέψουν και να ξαναγίνουν πραγματικότητα είναι βαθιά ριζωμένος. Ο φόβος αυτός δεν μπορεί να εκλείψει και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι μέχρι σήμερα πολλά σημεία παραμένουν αδιευκρίνιστα. Για παράδειγμα, πώς μπορεί να εξηγηθεί το ότι η Γερμανία, ένα πολιτισμένο κράτος στην καρδιά της Ευρώπης, έπεσε στο βάραθρο της βαρβαρότητας; Ήταν άραγε η λογική απόρροια της ιδεολογίας του ρατσισμού, η οποία είχε θεμελιωθεί πάνω στη μυθολογία της καθαρότητας της Αρίας φυλής; Ή μήπως ήταν οι αλλόφρονες ιδέες ενός παρανοϊκού, ο οποίος οδήγησε έναν ολόκληρο λαό στο να δολοφονεί συστηματικά;

ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΝΤΙΙΟΥΔΑΪΣΜΟ ΣΤΟΝ ΑΝΤΙΣΗΜΙΤΙΣΜΟ

(Η περίπτωση της Γερμανίας)

Του καθηγητού Julius H. Schoeps

Θα ήταν άδικο να μην παραδεχθεί κανείς ότι σε όλες τις εποχές υπήρχαν φιλοσημίτες. Παρά ταύτα το σύνθημα ήταν και είναι η άρνηση. Εάν θέλει κανείς να δώσει μία αληθοφανή απάντηση στο ερώτημα, τι πραγματικά κρύβεται πίσω από αυτήν την άρνηση των λαών απέναντι στους Εβραίους, θα πρέπει να έχει το θάρρος να τοποθετεί τέτοιου είδους ερωτήσεις με τον πιο ριζοσπαστικό τρόπο. Το φαινόμενο αυτό της εχθρότητας δεν μπορεί να κατανοηθεί, εάν αναλύεται και εξηγείται μόνο από εξωγενείς παράγοντες διότι αυτή έχει να κάνει με τον ίδιο μας τον εαυτό, με το προσωπικό μας «εγώ». Παράλληλα είναι δύσκολο να ασχοληθεί κανείς με αυτό το θέμα, το οποίο θεωρείται «ενοχλητικό». Οι περισσότεροι φοβούνται και ελάχιστοι επιθυμούν την σε βάθος ανάλυση τέτοιων ερωτημάτων, διότι μπορεί να οδηγήσει στον κλονισμό της ταυτότητός τους.

Η αντίληψη ότι οι Εβραίοι αναθεματίστηκαν και αποδοκιμάστηκαν από τον Θεό, διότι δεν αναγνώρισαν τον Ιησού ως τον Μεσσία και διότι προξένησαν την σταύρωσή Του είναι η αντίληψη εκείνη, η οποία καθορίζει στο διάβα των αιώνων την εικόνα που σχηματίζουν οι Χριστιανοί για τον Ιουδαϊσμό. Ακόμη και μετά το 1945 συναντάται σε έντυπο σχετικά με τον Ιουδαϊσμό, το οποίο εξέδωσε η Αδελφότητα της Ευαγγελικής Εκκλησίας της Γερμανίας, η ακόλουθη παρατήρηση: «Με το να σταυρώσει το Ισραήλ τον Μεσσία, απέρριψε τον προορισμό

του και το πεπρωμένο του».

Η διατυπωμένη σε διάφορα χωρία της Καινής Διαθήκης κατηγορία για την δολοφονία του Ιησού, διατηρήθηκε όλους αυτούς τους αιώνες και έχει οριοθετήσει την στάση απέναντι στους Εβραίους. Όπως έχει παρατηρηθεί από τον Stefan Lehr, δεν υπάρχει κανένα άλλο αντι-εβραϊκό επιχείρημα «το οποίο να έχει χρησιμοποιηθεί περισσότερες φορές και για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα, να έχει διατηρηθεί τόσο πεισματικά και να έχει ριζωθεί τόσο βαθιά». Η κατηγορία αυτή έχει εγείρει αισθήματα μίσους, έχει γεννήσει προκαταλήψεις και έχει δηλητηριάσει τις σχέσεις μεταξύ Εβραίων και Χριστιανών. Η τόσο συχνή επανάληψη αυτής της στερεότυπης κατηγορίας έχει οδηγήσει στο να τοποθετήσει τους Εβραίους στη συνείδηση του γερμανικού λαού ως δαίμονες, οι οποίοι περιπλανώνται στον κόσμο ασταμάτητα, ως την προσωποποίηση όλων των συμφορών και κακών και ως την ενσάρκωση του σατανά.

Η εικόνα που δημιουργήθηκε από τους πατέρες της Εκκλησίας για «τους αποδοκιμασμένους από τον Θεό και συνεπώς διεφθαρμένους Εβραίους», έγινε η βάση για όλες τις μετέπειτα προστριβές. Αυτή η εικόνα απέκτησε μία ιδιαίτερη χαρακτηριστικότητα λόγω των αισθημάτων της ξενοκτονίας, τα οποία μέχρι και τις ημέρες μας προκαλούν οι Εβραίοι σε πολλούς ανθρώπους. Αναμφίβολα αυτό σχετίζεται με την θρησκευτική-εθνική απομόνωση η οποία έχει επι-

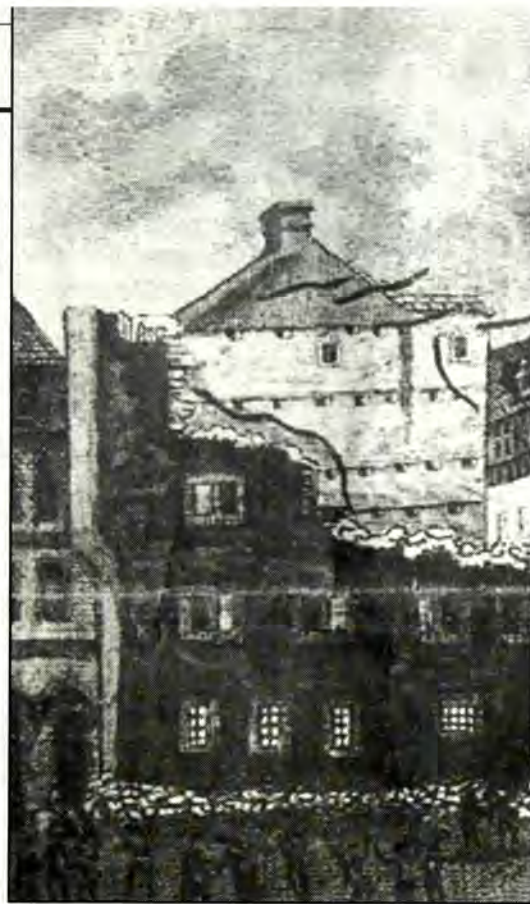
βληθεί στους Εβραίους και η οποία από αρχαιότατους χρόνους στηρίζεται στην άρνηση και στη δυσπιστία των Χριστιανών. Σχετίζεται επίσης και με την πίστη για την μοναδικότητα του αθέατου Θεού και ειδικότερα με τον ισχυρισμό των Εβραίων ότι αποτελούν τον «εκλεκτό λαό του Θεού», ισχυρισμός ο οποίος μέχρι σήμερα αντιμετωπίζεται ως αλαζονική δεισιδαιμονία, ως ασεβεία ή και απάτη.

Η ύπαρξη των Εβραίων σαν ενοχλητικό στοιχείο

Για την απόρριψη του παραπάνω ισχυρισμού από τον χριστιανικό κόσμο υπάρχει μία πολύ παλαιά ιουδαϊκή εξήγηση: η επιλογή του λαού του Ισραήλ να παραλάβει αυτός την Πεντάτευχο στο όρος Σινά δε θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί από τους υπόλοιπους λαούς παρά μόνο με φθόνο, μίσος και οργή, αφού αυτοί εξαιρέθηκαν. Αναμφίβολα η εξήγηση αυτή είναι ένας ισχυρός επιπρόσθετος λόγος για τη μέχρι και σήμερα επικρατούσα εχθρότητα προς τους Εβραίους: η πίστη ότι ο Θεός δημιούργησε με τον εβραϊκό λαό έναν σύνδεσμο, ο οποίος ανανewώθηκε στο όρος Σινά με τον Μωυσή. Μέσω και λόγω αυτού του συνδέσμου το Ισραήλ προβλέφθηκε να είναι ο εκλεκτός λαός του Θεού και το όργανό του για την προκοπή και ευτυχία της ανθρωπότητας.

Εδώ και 2000 χρόνια γίνονται συστηματικές προσπάθειες ώστε η πραγματική, η αληθινή εικόνα για τους Εβραίους να εξομοιωθεί όσο το δυνατόν περισσότερο, με την εικόνα εκείνη η οποία σχηματίστηκε από την Εκκλησία. Ο χριστιανικός κόσμος δέχθηκε την ύπαρξη των Εβραίων και του Ιουδαϊσμού σαν κάτι το ενοχλητικό, σαν κάτι το ανυπόφορο. Σημαντικοί Γερμανοί προτεστάντες θεολόγοι, όπως ο Karl Barth, δε μπόρεσαν να ξεφύγουν από τα αισθήματα αμύνης προς τους Εβραίους. Χαρακτηριστικό δείγμα αυτής της στάσεως είναι η ακόλουθη φράση του Barth: «Η ύπαρξη Συναγωγών δίπλα στις Εκκλησίες φαντάζει σαν μία οντολογική αδυναμία, σαν ένα τραύμα και, γιατί όχι, σαν ένα κενό στο σώμα του Χριστού, το οποίο είναι πέρα για πέρα αφόρητο».

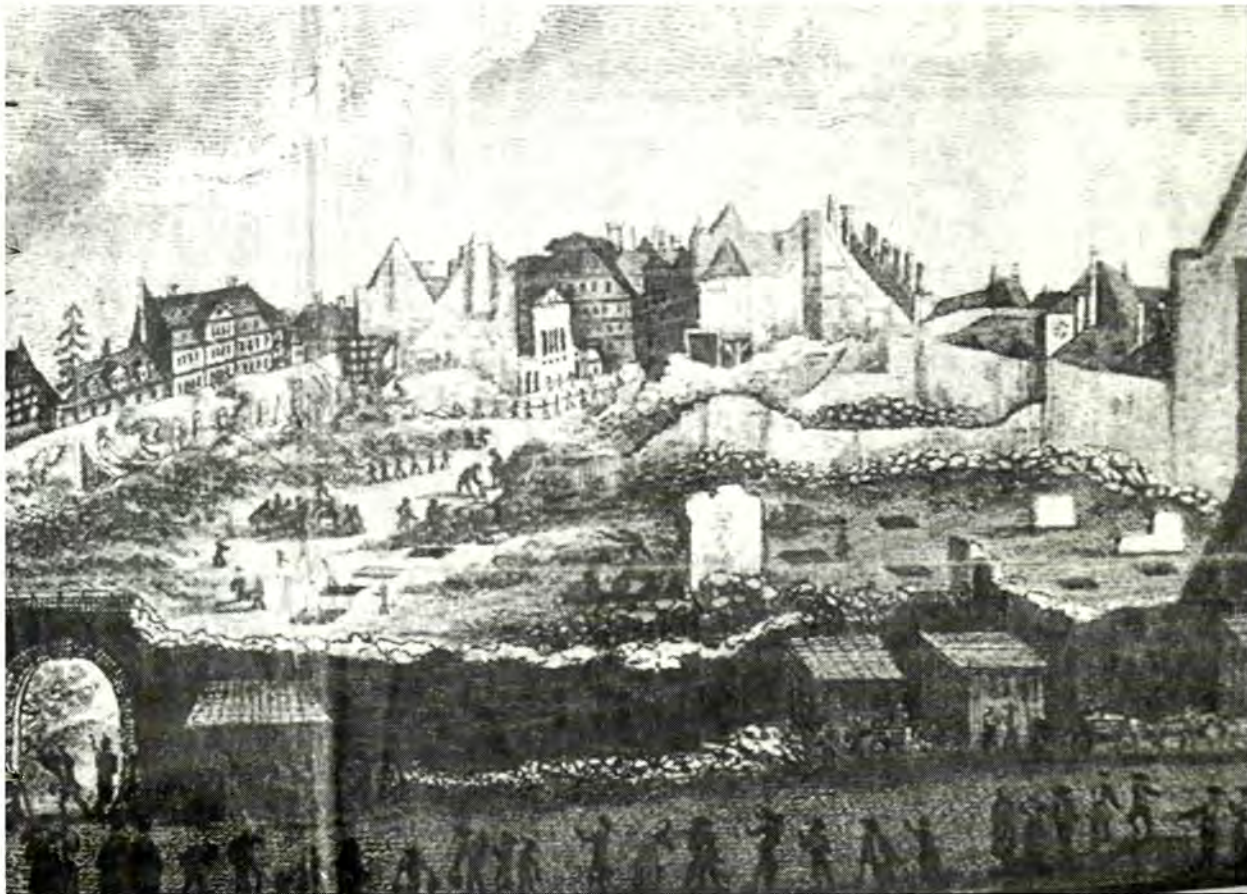
Στα μέσα τα οποία, στο διάβα του χρόνου, χρησιμοποιήσε η Εκκλησία και οι πολιτικοί, προκειμένου να επιβληθεί στον λαό η εικόνα του Εβραίου ως «Αντίχριστου», παρουσιάζουν ομοιότητες σε άπιστευτο βαθμό. Διατάξεις των αποφάσεων του πρώτου Λατερανού Συμβουλίου του 1215, των ισπανικών νόμων του 16ου αιώνα και των νόμων που υιοθετήθηκαν στη Νυρεμβέργη από το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς με αποκορύφωμα τον νόμο «για την προστασία του γερμανικού αίματος και της γερμανικής τιμής», της 15ης Σεπτεμβρίου 1935, παρουσιάζουν πολλά κοινά σημεία. Από την πα-

ραβολή των κειμένων αυτών καθίσταται σαφές ότι θεσμοθετημένοι περιοριστικοί όροι για τους Εβραίους διατηρήθηκαν σχεδόν ανέπαφοι μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Δύο παραδείγματα είναι αρκετά: Η μεσαιωνική απαγόρευση τελέσεως γάμων μεταξύ Εβραίων και Χριστιανών έλαβε υπόσταση νόμου στην χιτλερική Γερμανία το 1935, ο οποίος προέβλεπε ότι «η σύναψη γάμου μεταξύ Εβραίων και πολιτών με γερμανικό αίμα απαγορεύεται». Η δε απαγόρευση που επεβλήθη το 1215 για την απασχόληση υπηρετικού προσωπικού σε κατοικίες Εβραίων, ίσχυε και μετά από 700 χρόνια, το 1935, με την εξής διατύπωση: «Οι Εβραίοι δεν δικαιούνται να απασχολούν στις οικίες τους Γερμανίδες υπηκόους κάτω των 45 ετών».

Αξίζει να σημειωθεί ότι και το κίτρινο άστρο («Άστρο των Εβραίων») δεν ήταν επινόηση των Ναζί, αλλά είχε μια πολύ παλαιά εκκλησιαστική παράδοση. Ήδη από το Λατερανό Συμβούλιο του 1215 είχε οριστεί ότι οι Εβραίοι πρέπει να διακρίνονται από τον υπόλοιπο πληθυσμό με το να φορούν ξεχωριστή ενδυμασία ή διακριτικά. Αυτή η πολιτική της σημάδεψης, που είχε ως σκοπό να ξεχωρίσουν σαφώς οι Εβραίοι από τους υπολοίπους, υιοθετήθηκε ξανά από τους Ναζί και χρησιμοποιήθηκε όχι μόνο ως μέσον αναγνωρίσεως αλλά επίσης ως μέσον ταπεινώσεώς τους. Είναι άγνωστο γιατί οι Ναζί επέλεξαν το κίτρινο χρώμα. Πιθανολογείται ότι

**«Η πολιτική της
σημάνσεως, που
είχε ως σκοπό να
ξεχωρίσουν
σαφώς οι
Εβραίοι από τους
υπολοίπους,
υιοθετήθηκε ξανά
από τους Ναζί
και
χρησιμοποιήθηκε
όχι μόνο ως
μέσον
αναγνωρίσεως
αλλά επίσης ως
μέσον
ταπεινώσεώς
τους».**

Περπολιτισμός της
Εβραϊκής Συνοικίας της
Φραγκφούρτης τον
Ιούλιο του 1796.
(Φωτογραφία του
Ιστορικού Μουσείου της
Φραγκφούρτης)

υπάρχει μία αρνητική διάθεση προς αυτό το χρώμα. Γεγονός είναι πάντως ότι το κίτρινο χρώμα χρησιμοποιείτο για πολλούς αιώνες για την αναγνώριση των εξορισμένων, των ιεροδούλων, των αιρετικών και όσων η επίσημη Εκκλησία θεωρούσε ως διαφθορείς.

Αλλά πώς μπορεί να αναγνωρίσει κανείς έναν άνθρωπο, ο οποίος εξωτερικά δε διαφέρει καθόλου από αυτόν που κάθεται απέναντί του; **Οι αντισημίτες έχουν αναγάγει σε σπορ το να βρίσκουν συκοφαντικές εκφράσεις για τους Εβραίους.** Στη μονογραφία του «Το όνομα σαν στίγμα», ο Γερμανός γλωσσολόγος Dretz Berig αναλύει με πιο εκλεπτυσμένο τρόπο πώς γινόταν αυτό και δίνει πολλά παραδείγματα από την εποχή της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης (1919 - 1933), όπου εβραϊκά επίθετα όπως Hirsch (ελάφι) ή Katz (γάτα) γινότανουσαν στόχος και αντικείμενο χλευασμού και περιφρονησέως.

Ο Goebbels, υπουργός Προπαγάνδας στη Ναζιστική Γερμανία, χρησιμοποίησε κατά κόρον και με δεξιοτεχνία το όπλο της κακοποιήσεως των επιθέτων. Ο Goebbels γνώριζε εντοικτωδώς ότι με τέτοιον είδους επιθέσεις κατάφεραν ένα πολύ σημαντικό πλήγμα στους αντιπάλους του, διότι το όνομα είναι απόλυτα συνυφασμένο με την ταυτότητα ενός ατόμου και τέτοιες επιθέσεις στοχεύουν στην καταστροφή της προσωπικότητας. **Κατά τη διάρκεια της Διημοκρατίας της Βαϊμάρης οι επιθέ-**

σεις κατά της προσωπικότητας των Εβραίων προωθήθηκαν συστηματικά, με σκοπό να στιγματιστούν και να προετοιμαστεί η περιθωριοποίησή τους από την κοινωνία.

Οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτή την περιθωριοποίηση μπορούν να αναζητηθούν στις αρχές του περασμένου αιώνα και ειδικότερα στις διεργασίες εκμοντερνισμού της Γερμανίας, οι οποίες οδήγησαν σε ευρείας μορφής κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Κατά τον 19ο αιώνα η Εκκλησία και η χριστιανική πίστη έχαναν έδαφος, καθώς επίσης και σημαντικό μέρος από τη δύναμή τους να πείθουν τα πλήθη. Στη θέση τους υπεισήλθαν ο ορθολογισμός και η επιστήμη, η οποία στους νεότερους εμφανιζόταν ως ένα υποκατάστατο της θρησκείας. Ο ορθολογισμός και η επιστήμη με τη σειρά τους, οδήγησαν στην αμφισβήτηση αξιών και αξιωμάτων.

Την ίδια χρονική περίοδο, παράλληλα με αυτές τις ζυμώσεις, ξεκινούν και οι διεργασίες για την ανάδειξη της γερμανικής φυλής ως μίας αρχαίας, καθαρής και «ιερής» φυλής που στην πορεία θεωρήθηκε αναπόσπαστο κομμάτι του γερμανικού εθνικισμού. Με αυτά τα δεδομένα, ήταν πολύ εύκολο να γίνει η **μεταλλαγή της θεολογικής αντιθέσεως μεταξύ Ιουδαϊσμού και Χριστιανισμού σε αντίθεση ανάμεσα στον Ιουδαϊσμό και στον Γερμανισμό.** Η παραδοσιακή εικόνα του Εβραίου, το στερεότυπο του δαμονισμένου - αντίχριστου Εβραίου δεν έμει-

«Οι αντισημίτες έχουν αναγάγει σε σπορ το να βρίσκουν συκοφαντικές εκφράσεις για τους Εβραίους»

ναν ανεπηρέαστα. Ο Εβραίος δεν ήταν πια μόνο ο Αντίχριστος, ο καταραμένος από τον Θεό, αλλά τώρα γίνεται επίσης ο τοκογλύφος, ο κερδοσκόπος, ο χρεωκοπημένος, ο θανάσιμος εχθρός που αποτελεί άμεση απειλή για την πολιτικοοικονομική ύπαρξη της Γερμανίας και όλων των Γερμανών γενικότερα.

Παρ' όλα ταύτα, η εχθρότητα κατά των Εβραίων μέχρι τις αρχές των νεοτάτων χρόνων είχε ως κύρια σημεία την δυσφήμιση και την απομόνωση αλλά και την εξολόθρευση. Οι Εβραίοι αντιμετώπιζοντο από τον μέσο άνθρωπο ως και οι καταραμένοι από τον Θεό και καταδικασμένοι σε δουλεία.

Αλλά, ανά πάσα στιγμή, οι Εβραίοι μπορούσαν να ξεφύγουν από την θεϊκή κατάρα, εάν βαπτιζόντουσαν και προσχωρούσαν στο Χριστιανισμό. Αυτή τη διέξοδο δεν την δεχόντουσαν εκείνοι οι οποίοι στις αρχές του 19ου αιώνας άρχισαν να διδάσκουν όσα αναφέρθηκαν παραπάνω σχετικά με την καθαρότητα της γερμανικής φυλής. Η θρησκευτική κατάρα και η απόρριψη από τον Θεό αντικαταστάθηκαν με τις συνεχώς επαναλαμβανόμενες ιδέες για τον χαρακτήρα της φυλής, ο οποίος υποτίθεται ότι δεν ήταν δεκτικός αλλαγής και ο οποίος στην περίπτωση των Εβραίων θεωρείτο ως κατώτερος. Ο Εβραίος δεν ήταν πια μια αφηρημένη έννοια, αλλά όπως το τοποθέτησε ο Α. Bein «μία σημαντική πραγματικότητα, ένας χειροπιαστός τύπος ανθρώπου, ο οποίος μπορούσε να οριστεί σύμφωνα με την ράτσα του και τις ιδιότητές του».

Εκτός από τους Γερμανούς πατριώτες, στην διάδοση αντισημιτικών δογμάτων συνέβαλε αποφασιστικά και η λεγομένη «επιστημονική κριτική της θρησκείας», η οποία κατ' αρχήν απευθυνόταν εναντίον του Χριστιανισμού αλλά δεν έπαυε να αφορά και τους Εβραίους. Για παράδειγμα, ο Εγελιανός φιλόσοφος Bruno Bauer ήταν ένας εχθρός των Εβραίων, ο οποίος κατά την διάρκεια της ζωής του μεταβλήθηκε σε έναν δογματιστή του γερμανικού συντηρητισμού και σε οπαδό της θεωρίας της φυλής. Ο Bauer ήταν ένας από τους πρώτους που έκανε λόγο στη Γερμανία για «τύπους φυλών» με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και υπήρξε υπέρμαχος του ανιστηρού διαχωρισμού μεταξύ Εβραίων και μη Εβραίων. Όπως παρατήρησε χαρακτηριστικά κάποτε: «Η βάπτισμα δε μετατρέπει τους Εβραίους σε Γερμανούς».

Αυτή η εικόνα των Εβραίων, όπως διαμορφωνόταν από τους αντισημίτες, ήταν αναμφισβήτητη η καθρέπτης της εποχής εκείνης και της συνειδήσεως που επικρατούσε. Και ναι μεν οι επιθέσεις κατά των Εβραίων διεδέχοντο η μία την άλλη, αλλά παράλληλα γινόταν αντιληπτό ότι ο Χριστιανισμός έκανε την επιρροή του πάνω στην κοινωνική ζωή και ότι οι άνθρωποι απομακρυνόντουσαν από τα διάφορα «μοντέλα», τα οποία προσέφερε η χριστιανική πίστη.

Ένα φυλλάδιο το οποίο κατά την διάρκεια της Επαναστάσεως της Βιέννης του 1848 προειδοποιούσε τους Εβραίους για το τι τους περίμενε σε έναν χριστιανικό κόσμο ο οποίος είχε χάσει την πίστη του: «Οι Χριστιανοί, οι οποίοι δεν έχουν πια καμία πίστη, θα γίνουν οι χειρότεροι εχθροί των Εβραίων... όταν οι χριστιανοί θα έχουν απολέσει την πίστη στην θρησκεία τους και δε θα διαθέτουν πια τα προς το ζειν, τότε εσείς Εβραίοι φροντίστε να φτιάξετε σιδερένια κρανία διότι με τα κοκάλινα κρανία που τώρα έχετε δεν πρόκειται να επιβιώσετε».

Η εχθρότητα προς τους Εβραίους και η «περίπτωση Wagner»

Η μετάβαση από την θρησκευτική εχθρότητα προς τους Εβραίους στον μοντέρνο Αντισημιτισμό μπορεί να εξηγηθεί καλύτερα παίρνοντας ως παράδειγμα την περίπτωση του Richard Wagner (1813 - 1883), ο οποίος ήταν ο τύπος του ανθρώπου που μισούσε τους Εβραίους, που έκανε λόγο όχι μόνο για την απομόνωση των Εβραίων αλλά και για την εξολόθρευση τους. Στο μαχητικό φυλλάδιό του «Ο Εβραϊσμός στη Μουσική», το οποίο εκυκλοφόρησε το 1850, ο Wagner αρνήθηκε ότι οι Εβραίοι έχουν την παραμικρότερη ικανότητα για καλλιτεχνική δημιουργία και τους χαρακτήριζε ως παράσιτα, δαιμονισμένους και φορτωμένους με την κατάρα του Αχασβέρου. Το φυλλάδιο τελειώνει με την εξής φράση: «Αλλά αναλογιστείτε, ότι μόνο ένα πράγμα μπορεί να αποτελέσει την λύτρωσή σας από την κατάρα, η οποία σας βαρύνει: η λύτρωση από τον Αχασβέρο - ο αφανισμός!».

Η «θεωρία της σωτηρίας» του Wagner επηρέασε την αστική κοινότητα της τότε Γερμανίας και, σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό, συνέβαλε στη διαμόρφωση της ρατσιστικής κοσμοθεωρίας που τελικά οδήγησε στην εξολόθρευση των Εβραίων, με την λεγόμενη «Τελική λύση στο εβραϊκό πρόβλημα». Από πολλά σημεία προκύπτει ο τρόπος με τον οποίον ο Χίτλερ και οι Ναζί «αγκάλιασαν» το έργο του Wagner και το κατεχράσθησαν για προπαγανδιστικούς λόγους. Ένα από αυτά τα σημεία είναι η μαρτυρία του August Kubizeks, παιδικού φίλου του Χίτλερ. Στα απομνημονεύματά του, που δημοσιεύθηκαν μετά το 1945, ισχυρίζεται ότι ο Χίτλερ επιζητούσε στον Wagner πολλά περισσότερα από απλώς ένα πρότυπο ή υπόδειγμα καλού Γερμανού. Ο Χίτλερ σφετερίστηκε και ιδιοποιήθηκε την προσωπικότητα του Wagner τόσο πολύ, ώστε ήταν σαν ο δεύτερος να είχε γίνει ένα κομμάτι του εαυτού του πρώτου.

Το μυστικό της επιτυχίας που ο Χίτλερ και οι Ναζί είχαν στους Γερμανούς, είναι απόλυτα συνυφασμένο με το γεγονός ότι η λαϊκίστικη ιδεολογία την οποία προπαγάνδιζαν είχε έναν χριστιανοθρησκευτικό πυρήνα. Οι απλοί άν-

«Στην διάδοση αντισημιτικών δογμάτων συνέβαλε αποφασιστικά και η λεγομένη «επιστημονική κριτική της θρησκείας», η οποία κατ' αρχήν απευθυνόταν εναντίον του Χριστιανισμού αλλά δεν έπαυε να αφορά και τους Εβραίους».

θρωποι μαγευόντουσαν από τέτοιου είδους προπαγάνδα και από πράξεις με τελετουργικό χαρακτήρα (π.χ. εορτές για τους «μάρτυρες» του Εθνικοσοσιαλισμού, πορείες στη Νυρεμβέργη, δημιουργία «γερμανικών ιερών τόπων»).

Στις μέρες μας η άποψη ότι ο Εθνικοσοσιαλισμός του Χίτλερ ήταν μία καθαρή κίνηση ιδεών, μία κίνηση όπου χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον όλες οι μυθικές διεργασίες μίας θρησκείας, βρίσκει όλο και μεγαλύτερη αποδοχή. Σε αυτό το πλαίσιο ήταν υποχρεωτική η απόλυτη αναγνώριση και η ολοκληρωτική υποταγή. Από την αρχή της πορείας του ο Χίτλερ ανέλαβε τον ρόλο του «σωτήρα ηγέτη» (άλλωστε είναι πολύ πιθανόν ότι και ο ίδιος πίστευε πραγματικά σε αυτόν τον ρόλο) και ευχαριστείτο όταν τον παρουσίαζαν σαν τον «Μεσσία όλων των Γερμανών».

Στους λόγους και στα κείμενα του Χίτλερ και των οπαδών του θα βρει κανείς πολυάριθμες αναφορές γνωστικού ή αποκαλυπτικού χαρακτήρα, όπου το Καλό μάχεται το Κακό και το Φως το Σκοτάδι. Απέναντι στον εβραϊκό Δαίμονα βρίσκεται πανέτοιμος ο λαμπρός άνδρας της Αγίας φυλής. Στο κύριο έργο του Χίτλερ, «Ο Αγών μου» γίνονται αναφορές στην Αποκάλυψη του Ιωάννου, όπως στο παρακάτω απόσπασμα: «Έτσι εγώ σήμερα πιστεύω ότι ενεργώ σύμφωνα με το πνεύμα του παντοδύναμου Δημιουργού: όταν εγώ αμύνομαι από τους Εβραίους, πολέμω για να πραγματοποιηθεί το Έργο του Κυρίου! Με τη χρησιμοποίηση τέτοιων εκφράσεων, από την μία πλευρά, φαίνεται φανερά η οιονεί συμβίωση, η οποία επιχειρήθηκε ανάμεσα στον Χριστιανισμό και τον Εθνικοσοσιαλισμό και από την άλλη, η προσπάθεια του Χίτλερ να ταυτιστεί με την εικόνα του Δημιουργού και του Σωτήρα, ο οποίος θα απελευθέρωνε τους Γερμανούς από τους κινδύνους που τους περιέβαλλαν και θα τους οδηγούσε στο αληθινό «Φως».

Τα αντισιμητικά στερεότυπα τα οποία επικρατούσαν στην Γερμανία πριν αλλά και μετά το 1933 είχαν αισθητή επίδραση και στη γλώσσα. Ξεκινώντας με δεδομένο ότι η γλώσσα είναι ο καθρέπτης θέσεων και απόψεων, ότι η γλώσσα μπορεί να ορίσει την συνείδηση και τον τρόπο σκέψης μίας ολόκληρης εποχής, αξίζει να παρατηρήσει κανείς ποιες λέξεις και ποιες λεκτικές εικόνες χρησιμοποιήθηκαν κατά την διάρκεια των αιώνων από θεολόγους, πολιτικούς, λόγιους και δημοσιογράφους για τους Εβραίους. Στη Ναζιστική Γερμανία αλλά ακόμη και σήμερα ιδιαίτερα αρεστή είναι η χρησιμοποιούμενη εικόνα «του παρασίτου», η οποία υπονοεί ότι οι Εβραίοι ζουν εις βάρος των άλλων διότι στην πραγματικότητα δεν προσφέρουν παραγωγική εργασία και αποκτούν στα κρυφά πλεονεκτήματα με την κολακεία και την δουλοπρέπεια.

Ο Χίτλερ και οι οπαδοί του είχαν εσωτερικεύσει την εικόνα του «παρασίτου». Θεωρού-

σαν τους Εβραίους σαν μία παρασιτική φυλή, η οποία μπορούσε να επιβιώσει μόνο από την εκμετάλλευση άλλων λαών και φυλών. Στο Συνέδριο των Ναζί στη Νυρεμβέργη το 1937, ο Goebbels, δανειζόμενος εκφράσεις από τον Wagner, συνόψισε με τα ακόλουθα λόγια τις εικόνες και παραστάσεις, οι οποίες είχαν συνδεθεί με την ύπαρξη των Εβραίων: «Δείτε, αυτός είναι ο εχθρός του κόσμου, ο καταστροφέας των πολιτισμών, το παράσιτο όλων των λαών, ο υιός του Χάους, η ενσάρκωση του Κακού, ο τρισδιάστατος Δαίμονας της πτώσεως της ανθρωπότητας».

Αναμφίβολα, τέτοιου είδους θρησκευτικές αλλά και βιολογικές αναφορές συνέβαλαν στο να εξασθενίσουν οι τελευταίες ηθικές αναστολές των Γερμανών και να μειωθεί η εσωτερική τους αντίσταση κατά του παράφορα αδικού αλλά και κατά των εγκλημάτων, από τα οποία υπέφεραν εκατομμύρια άνθρωποι. Επίσης είναι πιθανόν αυτές οι εικόνες που προβαλλόντουσαν για τους Εβραίους να συνέβαλαν σημαντικά στις μεθόδους με τις οποίες έγινε η οργανωμένη σφαγή τους. Και εάν θα μπορούσαμε να κάνουμε μία σύγκριση με τον Μεσσία, όπου τότε ο λαός βομβαρδιζόταν με τις εικόνες του «Αντίχριστου» και του «Σατανά» και του προσέφερε ικανοποίηση το θέαμα του θανάτου των αιρετικών στην πυρά, έτσι και στη Ναζιστική Γερμανία οι θάλαμοι αερίων θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως η λογική συνέπεια της παρουσιάσεως των Εβραίων ως παρασίτων. Εάν οι Εβραίοι ήταν πραγματικά «αμαχαντζήδες», «βάκιλοι» και «επιβλαβή ζωύφια», δεν ήταν μόνο επιβεβλημένο να αφανισθούν, αλλά αυτό έπρεπε να γίνει με τον τρόπο που αρμόζει στους βάκιλους και στα ζωύφια, δηλαδή με δηλητηριώδη αέρια.

Επί πολλά χρόνια μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου οι Γερμανοί θεωρούσαν ότι ο αντισιμητισμός είχε υπερνικηθεί. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70 πίστευε κανείς ότι η γνώση για την οργανωμένη σφαγή των Εβραίων θα είχε μία καθαριστική επίδραση τους Γερμανούς. Αυτό μπορεί να συνέβη σε μεμονωμένες περιπτώσεις. Είναι πάρα πολύ πιθανόν ότι αρκετοί Γερμανοί δεν είχαν πραγματική επίγνωση ολόκληρου της εκτάσεως της θηριωδίας. Από την άλλη μεριά, δεν ευσταθεί πια στις μέρες μας η πολυδιατυπωμένη θέση, ότι δηλαδή κανείς δεν γνώριζε τι πραγματικά συνέβη στους Εβραίους. Η θέση αυτή ήταν και είναι μία δικαιολογία, η οποία χρησιμοποιείται ευχαρίστως προκειμένου να απαλλάξει τους Γερμανούς από αισθηματά ευθύνης, ενοχής και από τύψεις.

Η αντισιμητική προκατάληψη είναι όπως και πριν μία αναμφισβήτητη πραγματικότητα. Εμπειρικές έρευνες κοινωνιολόγων δείχνουν ότι στο γερμανικό λαό ένα 15% τοποθετείται συχνά κατά των Εβραίων, ενώ σε ένα 30% μπορεί να βεβαιωθεί μία υπολανθάνουσα μορφή α-

«Η προσπάθεια του Χίτλερ ήταν να ταυτιστεί με την εικόνα του Δημιουργού και του Σωτήρα, ο οποίος θα απελευθέρωνε τους Γερμανούς από τους κινδύνους που τους περιέβαλλαν και θα τους οδηγούσε στο αληθινό "Φως"».

ντισημιτισμού. Αλλά πέρα από αυτά τα ξερά νούμερα, το πιο σημαντικό στοιχείο που έδειξαν οι έρευνες αυτές είναι ότι ο αντισημιτισμός δεν έχει ανάγκη από ζωντανούς Εβραίους για να διατηρηθεί. Ένας ακροδεξιός skinhead ο οποίος ουρλιάζει «Έξω οι Εβραίοι» και ο οποίος βεβηλώνει τις ταφόπετρες στα εβραϊκά κοιμητήρια με αντισημιτικά συνθήματα, τις περισσότερες φορές δεν έχει γνωρίσει ποτέ τους Εβραίους, ούτε έχει καμία γνώση σχετικά με τον Ιουδαϊσμό.

Βεβαίως ο αντισημιτισμός έχει και μία ψυχο-κοινωνική διάσταση. Ένας λαός, ο οποίος αντιμετωπίζει μύρια όσα προβλήματα, χρειάζεται κάτι ή κάποιους εναντίον των οποίων να μπορεί να ξεσπάσει άφοβα. Αυτό ήταν μία πραγματικότητα που εξακολουθεί να διατηρείται και σήμερα με την διαφορά ότι στις μέρες μας δεν υπάρχουν πια τόσο πολλοί Εβραίοι, στους οποίους να μπορούν να ξεφορτώνονται τα συσσωρευμένα συναισθήματα φθόνου και μίσους. Παράλληλα οι λέξεις «Εβραίος» και «Ιουδαϊσμός» έχουν αποκοπεί από την κοινή γλώσσα και κατά κάποιον τρόπο έχουν γίνει μεταφορικές εκφράσεις για το «Κακό». Οι δύο αυτές λέξεις χρησιμοποιούνται ενσυνείδητα και υποσυνείδητα από τους skinheads αλλά και από έντιμους πολιτικούς, ιδίως όταν αυτοί νιώθουν αβοήθητοι και πιστεύουν ότι η καλύτερη λύση που τους προσφέρεται είναι να «φορτώσουν» τις αποτυχίες και τα λάθη τους σε κάποιον τρίτο, ο οποίος λόγω συγκεκριμένων καταστάσεων δε μπορεί να αντιδράσει.

Αν και στη μεταπολεμική γερμανική κοινωνία οι Εβραίοι, από αριθμητικής απόψεως, δεν παίζουν πια ουσιαστικό ρόλο, παρ' όλα αυτά η εχθρότητα προς το πρόσωπό τους είναι τόσο βαθιά ριζωμένη όσο και πριν. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί, αν αναλογιστούμε την πανάρχαια εκείνη αρνητική εικόνα, η οποία είχε σχηματιστεί για τους Εβραίους και η οποία διατηρείται ακόμη ζωντανή στο υποσυνείδητο. Το 1819 ο Ludwig Boerne διατύπωσε την άποψη ότι η αποστροφή προς τους Εβραίους πηγάζει από «ένα σκοτεινό ανεξήγητο τρόμο», ο οποίος είχε τις ρίζες του στον μαγικό - μυστικιστικό κόσμο των παραστάσεων του χριστιανικού πληθυσμού. Εξήντα χρόνια αργότερα ο Leon Pinsker χρησιμοποίησε παρόμοια επιχειρήματα για να εξηγήσει τον αντισημιτισμό, τον οποίον τον έβλεπε ως ένα «φόβο φάντασμα», ως μία μορφή κληρονομικής νευρώσεως φόβου, η οποία δε θεωρούσε ότι θα ήταν ποτέ δυνατόν να θεραπευτεί.

Η αναβίωση του θεολογικού διαλόγου ως μία διέξοδος

Στους σύγχρονους Γερμανούς τίθεται το ερώτημα σε ποιες ενέργειες μπορούν να προβούν ώστε να αλλάξει και να διορθωθεί αυτή η

κατάσταση, δεδομένου ότι η προκατάληψη κατά των Εβραίων αποτελεί πια αναπόσπαστο τμήμα της γερμανικής κουλτούρας. Η ετήσια «Εβδομάδα της Αδελφότητας», η οποία λαμβάνει χώρα εδώ και πολλά χρόνια δεν αρκεί διότι είναι μία εκδήλωση η οποία υπηρετεί τον καθουχισμό των εμπλεκόμενων και δεν έχει πια καμία απήχηση στην δημόσια γνώμη. Επίσης οι διαφορές μορφές πνευματικής επικοινωνίας όπως οι κινηματογραφικές ταινίες, τα βιβλία και τα θεατρικά έργα που έχουν ως αντικείμενα εβραϊκά θέματα απεικονίζουν περισσότερο τις επικρατούσες κοινωνικές δομές παρά τις επηρεάζουν και συνεπώς δε μπορούν να αλλάξουν την συνείδηση ενός λαού. Ένας δεδηλωμένος αντισημίτης δεν παύει ξαφνικά να είναι αντισημίτης, όταν αυτό του ζητηθεί. Κάθε ψυχαναλύτης μπορεί να βεβαιώσει ότι ένας αντισημίτης είναι περισσότερο ευχαριστημένος με το να διατηρεί τις προκαταλήψεις του και ούτε επιθυμεί να απελευθερωθεί από αυτές αλλά ούτε είναι ευμενής στις προσπάθειες για την εξάλειψή τους.

Μία πρόταση για την παραμέριση του αντισημιτισμού θα ήταν η αναθέριμανση των χριστιανικο - εβραϊκών σχέσεων. Με άλλα λόγια οι Χριστιανοί θα πρέπει να αναλάβουν την πρωτοβουλία να ισχυροποιήσουν και να επανεξετάσουν την σχέση τους με τους Εβραίους. Αρκετά έχουν γίνει στον τομέα αυτόν τα τελευταία χρόνια. Συστάσεις και διακηρύξεις Εκκλησιαστικών Συνοδών γεννούν νέες ελπίδες. Αλλά από την άλλη μεριά υπάρχουν αρκετοί πνευματικοί και λαϊκοί οι οποίοι νιώθουν, λόγω ακριβώς αυτών των ανανεωτικών προσπαθειών, ότι απειλείται η πίστη και η θρησκεία τους και σθεναρά αρνούνται να δεχθούν τις προτεινόμενες αλλαγές στις χριστιανικο - εβραϊκές σχέσεις.

Πιθανώς η καταπολέμηση του αντισημιτισμού να είναι ένα άπελτες τόλμημα. Οι ιστορικές εμπειρίες είναι τόσο ισχυρές, ώστε κανείς να πιστεύει ότι δε μπορούν να αλλάξουν. Η άποψη ότι έχουν θεθεί όρια στην ικανότητα για την καταπολέμηση του αντισημιτισμού δε θα πρέπει να μας εμποδίσει να νησώσουμε την φωνή μας όταν βλέπουμε το άδικο. Οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την καταπολέμηση του αδικού και των προκαταλήψεων είναι η πραγματική θέληση για αλλαγή και ο ριζοσπαστικός διαφωτισμός στην οικογένεια, στο σχολείο (ιδιαίτερα στο μάθημα των Θρησκευτικών), στα πανεπιστήμια και στους εργασιακούς χώρους. Πρόκειται με αυτές τις ενέργειες να αλλάξει τίποτε; Κανείς δε μπορεί να απαντήσει με βεβαιότητα, αλλά δεν έχουμε και καμία άλλη επιλογή.

[Αναδημοσίευση από τη γερμανική εφημερίδα **Frankfurter Allgemeine Zeitung** της 1 Ιουλίου 1993. Οι υπογραμμίσεις είναι της συντάξεως των Χρονικών]

Οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την καταπολέμηση του αδικού και των προκαταλήψεων είναι η πραγματική θέληση για αλλαγή και ο ριζοσπαστικός διαφωτισμός στην οικογένεια, στο σχολείο (ιδιαίτερα στο μάθημα των Θρησκευτικών), στα πανεπιστήμια και στους εργασιακούς χώρους.

Τα σπίτια του γκέτο
πυρπολήθηκαν
συστηματικά. Ένας
Εβραίος πολέμιστος
πήδη από το καίόμενο
κτίριο

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΣΤΟ ΓΚΕΤΟ ΤΗΣ ΒΑΡΣΟΒΙΑΣ

Στις 19 Απριλίου
1943, παραμονή
του εβραϊκού Πάσχα,
στις τρεις τα
ξημερώματα, τάγματα
των Ες Ες, της
αστυνομίας, της
Βέρμαχτ και
στρατιωτικές μονάδες
Ουκρανών, Λεττονών
και Λιθουανών
περικύκλωσαν το
γκέτο της Βαρσοβίας
για να συντρίψουν
την εξέγερση των
Εβραίων. Για πρώτη
φορά μερικές
εκατοντάδες πολίτες
αντιμετώπισαν με το
όπλο στο χέρι τις
μεραρχίες της
ναζιστικής
Γερμανίας.

Η ίδρυση του γκέτο της Βαρσοβίας, όπως και όλων των άλλων που είχαν ανεγείρει οι Γερμανοί στην κατεχόμενη Ανατολική Ευρώπη, αποτελούσε ουσιαστικά την πρώτη φάση της ολοκληρωτικής εξόντωσης των Εβραίων που επακολούθησε. Άλλωστε οι απόστολοι στόχοι των ναζί αποκαλύπτονταν σαφώς στη διαταγή που είχε απευθύνει ο αρχηγός της Υπηρεσίας Ασφαλείας Χάυντριχ, στις 21 Σεπτεμβρίου 1939, προς τους διοικητές των δυνάμεων κατοχής. Συγκεκριμένα, στην παραπάνω διαταγή περιλαμβάνονταν όλα τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν ώστε να επιτευχθεί ο «τελικός σκοπός», που βέβαια δεν ήταν άλλος από την εξόντωση του εβραϊκού πληθυσμού.

Σε πρώτη φάση λοιπόν οι Εβραίοι θα έπρεπε «να συγκεντρωθούν σε γκέτο» τα οποία θα ιδρύονταν στις μεγάλες πόλεις και κυρίως σ' αυτές που ήταν συγκοινωνιακοί κόμβοι ή τουλάχιστον γειτόνευαν με σιδηροδρομικές γραμμές.

Τον Σεπτέμβριο του 1939 τα στρατεύματα της ναζιστικής Γερμανίας εισήλθαν στη Βαρσοβία. Το ένα τρίτο του πληθυσμού της πολωνικής πρωτεύουσας ήταν εβραϊκής καταγωγής. Σύμφωνα μάλιστα με τα στοιχεία της απογραφής που είχε πραγματοποιηθεί τον ίδιο μήνα, μετά από σχετική διαταγή των Γερμανών, οι Εβραίοι κάτοικοι της έφθαναν τα 393.000 άτομα. Λίγο μετά την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στην πόλη, η γερμανική κυβέρνηση, η οποία ασκούσε εξουσία στις πολωνικές περιοχές που βρίσκονταν υπό γερμανική κατοχή, αποφάσισε να θέσει σε εφαρμογή τις διαταγές του Ράινχαρντ Χάυντριχ, οι οποίες εκτός της συγκέντρωσης των Εβραίων στα γκέτο των μεγάλων πόλεων, προέβλεπαν τη δημι-

ουργία Ισραηλιτικών Συμβουλίων (Judenräte), τα μέλη των οποίων θα διορίζονταν από τους Γερμανούς, καθώς και τον «εξαριανισμό» των επιχειρήσεων.

Στη Βαρσοβία, είκοσι τέσσερις προύχοντες υπό την προεδρία του Άνταμ Τσέρνιακωφ ανέλαβαν τη διοίκηση της εβραϊκής κοινότητας και επιφορτίστηκαν με την εφαρμογή των μέτρων που επέβαλαν στους Εβραίους οι γερμανικές αρχές από τον Οκτώβριο του 1939 έως τον Ιανουάριο του 1940. Συγκεκριμένα, όφειλαν να φέρουν στο δεξί μανίκι άσπρο περιβραχιόνιο με το άστρο του Δαβίδ, δεν μπορούσαν να χρησιμοποιούν τα μέσα συγκοινωνίας ή να έχουν στην κατοχή τους ραδιόφωνο, ενώ οι γερμανικές αρχές προέβησαν και στην δήμευση των περιουσιών τους.

Μετά τον Οκτώβριο του 1939, οι άνδρες υποχρεώθηκαν σε καταναγκαστική εργασία. Στην αρχή επιστρατεύθηκαν οι Εβραίοι που δεν είχαν άλλες πηγές εσόδων· τους επέλεξε μάλιστα το Ισραηλιτικό Συμβούλιο. Όμως στο τέλος Δεκεμβρίου ο αριθμός των εθελοντών κρίθηκε ανεπαρκής. Τότε το Ισραηλιτικό Συμβούλιο προχώρησε αυτεπαγγέλτως στην αναγκαστική επιστράτευση ορισμένου αριθμού εργαζομένων ανά κτίριο. Τέλος, τον Ιανουάριο του 1940 όλοι οι άνδρες ηλικίας από δώδεκα έως εξήντα ετών υποχρεώθηκαν να δουλέψουν καταναγκαστικά στα δεκατέσσερα στρατόπεδα εργασίας που λειτουργούσαν στη Βαρσοβία, όπου οι Εβραίοι έστρωναν τις πέτρες στα λιθόστρωτα, αποξήρηναν τους βάλτους και κατασκεύαζαν οχυρωματικά έργα.

Τον Μάρτιο του 1940 οι Γερμανοί χαρακτήρισαν «ζώνη επιδημίας» τη συνοικία της Βαρσοβίας όπου κατοικούσε η πλειοψηφία των Εβραίων και ανάγκασε το Ισραηλιτικό Συμβούλιο να

Ου-ες ατέλειωτες μπροστά
στο λάινα αναστάια. Μηνες
πον δεν ξεχνιούνται...
Βριζομαστε στο 1941.

υψώσει μεγάλους τοίχους στις παρυφές των μεγάλων οδικών αρτηριών. Τον Αύγουστο του 1940 η πόλη διαιρέθηκε επισήμως σε τρία τμήματα: το γερμανικό, το πολωνικό και το εβραϊκό.

Έτσι λοιπόν προετοιμάστηκε το εβραϊκό γκέτο, η ίδρυση του οποίου ανακοινώθηκε επίσημα από τους Γερμανούς στις 12 Οκτωβρίου 1940. Οι γερμανικές αρχές επέλεξαν την παραμονή της μεγάλης εβραϊκής γιορτής Γιόμ Κιπούρ (Ημέρα Εξιλασμού) για να ανακοινώσουν από τα μεγάφωνα στον εβραϊκό πληθυσμό ότι στο εξής όφειλε να κατοικεί μόνο στην «εβραϊκή συνοικία», την οποία έπρεπε να εγκαταλείψουν το συντομότερο δυνατόν οι κάτοικοι της «αρίας» φυλής. Λίγο πριν την ίδρυση του γκέτο της Βαρσοβίας κάτι ανάλογο είχε συμβεί τον Οκτώβριο του 1939 στο Πιοτρκόφ και το Φεβρουάριο του 1940 στο Λοτζ.

Αμέσως μετά την ίδρυση του γκέτο, ο Δήμος της Βαρσοβίας από κοινού με το Ισραηλιτικό Συμβούλιο προέβησαν στη δημιουργία νέων καταλυμάτων, αφού η σχετική απόφαση για τις «εβραϊκές συνοικίες», την οποία είχε λάβει ο Λούντβιχ Φίσερ, συνοδευόταν από τεράστιες μετακινήσεις πληθυσμών. Συγκεκριμένα και σύμφωνα με τα στοιχεία των Γερμανών, 113.000 Πολωνοί της «αρίας» φυλής και 138.000 Πολωνοί Εβραίοι υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και να εγκατασταθούν στις αντίστοιχες συνοικίες. Επιπλέον, οι Εβραίοι υποχρεώθηκαν να

υψώσουν νέους μαντρότοιχους ύψους τριών μέτρων με συρματοπλέγματα στο επάνω μέρος.

«Το Ισραηλιτικό Συμβούλιο χτίζει αυτόν τον πελώριο τάφο με δικά του έξοδα», έγραφε στο ημερολόγιό του ο δάσκαλος της εβραϊκής γλώσσας Χαΐμ Καπλάν και συνέχιζε: «Μπροστά στα μάτια μας υψώνουν το μπουντρούμι στο οποίο θα φυλακίσουν, κανείς δεν ξέρει για πόσο καιρό, μισό εκατομμύριο άνδρες, γυναίκες και παιδιά».

Στις 16 Νοεμβρίου το γκέτο είχε πλημμυρίσει από Εβραίους εξορίστους που έφθαναν στην αρχή από τις γειτονικές πόλεις και κατόπιν από τη Γερμανία και την Αυστρία. Συνολικά, ο αριθμός τους ξεπέρασε τις 150.000, ενώ χιλιάδες από αυτούς βρίσκονταν χωρίς κατάλυμα και συνωστίζονταν στα διάφορα κτίρια. Σύμφωνα με γερμανικό έγγραφο του 1941 η εβραϊκή συνοικία είχε έκταση 4.030 στρεμμάτων. Όσον αφορά στον πληθυσμό της, οι μαρτυρίες διχάζονται: Οι Γερμανοί υποστήριζαν ότι διέμεναν στο γκέτο 470.000 - 500.000 άτομα, ενώ σύμφωνα με μια απογραφή του Ισραηλιτικού Συμβουλίου δεν ξεπερνούσαν τις 410.000. Στην πραγματικότητα ο αριθμός των Εβραίων που ζούσαν στο γκέτο πρέπει να ήταν γύρω στις 550.000 και στοιβάζονταν ανά δεκαπέντε ή

Υπήρχε μόνο μία γραμμή τραμ που συνέδεε την εβραϊκή συνοικία του Μουράνωφ με την υπόλοιπη Βαρσοβία. Κατά τα άλλα η συγκοινωνία γινόταν με μόνιπα.

Οι νεκροί ενταφιάζονται
ακόμη στο παραδοσιακό
εβραϊκό νεκροταφείο.

είκοσι άτομα σε κάθε διαμέρισμα.

Μέσα στο γκέτο βασιλεύε η πείνα και ο τύφος θέριζε. Εξήντα μία χιλιάδες άτομα πέθαναν από τον Ιανουάριο του 1941 ως τον Ιούλιο του 1942. Παρ' όλα αυτά υπήρχε μια μειοψηφία Εβραίων που δεν συμμεριζόταν την κοινή μοίρα, αφού κατοικούσε σε κοσμικές λεωφόρους και σύχναζε σε κέντρα διασκέδασης. Ήταν τα μέλη της εβραϊκής Υπηρεσίας τηρήσεως της τάξεως, της κοινής επονομαζόμενης εβραϊκής αστυνομίας, οι πλούσιοι έμποροι που έκαναν «χρυσές δουλειές» με τους Γερμανούς και βέβαια οι μαυραγορίτες. Τα τρόφιμα που μοιράζονταν με το δελτίο δεν επαρκούσαν ούτε για απλή επιβίωση και ο πληθυσμός στηριζε τις ελπίδες του στους νεαρούς που μετέφεραν λαθραία τρόφιμα και συχνά έφθαναν να θεωρούνται ήρωες του γκέτο.

Η ζωή στο γκέτο άρχισε να οργανώνεται. Οι αγωνιστές των διαφόρων κοινωνικών οργανώσεων, ευρισκόμενοι σε καθημερινή επαφή με τα πολιτικά κόμματα, κατόρθωσαν να οργανώσουν οικοτροφεία, ορφανοτροφεία, κέντρα υποδοχής των εξορίστων, λαϊκά συσσίτια και το κυριότερο, έθεσαν σε λειτουργία ένα πραγματικό δίκτυο από 2.000 περίπου επιτροπές των κτιρίων οι οποίες ασχολούνταν με τη δημιουργία καταλυμάτων και σχολείων. Παρά την κατάσταση παρανομίας, κανείς δεν αδιαφορούσε για τις θρησκευτικές εορτές και λει-

τουργίες, ενώ εξακολουθούσαν να λειτουργούν οι ιερατικές σχολές, οι βιβλιοθήκες, τα θέατρα, ακόμη και μια παράνομη ιατρική σχολή.

Όμως το πραγματικά αξιοθαύμαστο, που αποτελεί μοναδικό φαινόμενο στην ιστορία, είναι το γεγονός ότι «όλοι γράφουν, αρχειοθετούν και κρατούν ημερολόγιο. Όχι μόνο οι δημοσιογράφοι και οι συγγραφείς, αλλά και οι δάσκαλοι, οι εργαζόμενοι, οι νέοι, ακόμη και τα μικρά παιδιά», μας λέει ο Χαϊμ Καπλάν και συνεχίζει: «Ξέρω ότι όσοι κρατούν ημερολόγιο θέτουν τη ζωή τους σε κίνδυνο, αλλά δε φοβάμαι. Αισθάνομαι βαθιά το μεγαλείο της εποχής που ζούμε και έχω την πεποίθηση ότι επιτελώ το χρέος μου απέναντι στην ιστορία (...).

Πιστεύω ότι η Θεία Πρόνοια με τοποθέτησε σ' αυτή τη θέση για να εκπληρώσω την αποστολή μου. Το ημερολόγιό μου θα αποτελέσει πηγή πληροφοριών για τους ιστορικούς του μέλλοντος».

Ο αμφιλεγόμενος ρόλος των Ισραηλιτικών Συμβουλίων

Αυτός πάντως που περιέγραφε με κάθε λεπτομέρεια τη ζωή στο γκέτο και αρχειοθέτησε με επιστημονικό τρόπο τα στοιχεία, ήταν ο σιωνιστής ιστορικός Εμμανουέλ Ρίνγκελ-

μπλουμ, η αξία της εργασίας του οποίου σχετικά με την ιστορία των Εβραίων της Βαρσοβίας ως την απέλασή τους το 1942 είναι ακόμη ανυπέρβλητη. Όταν τον Αύγουστο του 1939 τα στρατεύματα της Βέρμαχτ εισέβαλαν στην Πολωνία, ο Ρίνγκελμπλουμ βρισκόταν στη Γενεύη, όπου συμμετείχε στο 21ο Παγκόσμιο Σιωνιστικό Συνέδριο. Παρ' όλα αυτά προτίμησε να επιστρέψει στη Βαρσοβία, ενώ οι περισσότεροι πολιτικοί ηγέτες είχαν φροντίσει να εγκαταλείψουν την πολωνική πρωτεύουσα πριν την κατάληψή της από τα ναζιστικά στρατεύματα. Αμέσως μετά την επάνοδό του ο Ρίνγκελμπλουμ άρχισε να γράφει ένα χρονικό για τη ζωή των Εβραίων της Βαρσοβίας και κατόπιν οργάνωσε ομάδες οι οποίες συνέλεγαν και αρχειοθετούσαν κάθε στοιχείο που αφορούσε στο γκέτο. Αυτές οι αντιστασιακές οργανώσεις, επειδή πίστευαν ότι οι Γερμανοί είχαν σκοπό να εξολοθρεύσουν τον εβραϊκό λαό, αισθάνονταν το χρέος ν' αφήσουν κάποιες μαρτυρίες για τους ιστορικούς του μέλλοντος. Τα αρχεία αυτά τοποθετήθηκαν σε άδειες κονσέρβες γάλακτος και θάφτηκαν πριν την εξέγερση του γκέτο. Ορισμένα από αυτά ανακαλύφθηκαν το 1946 - 1950, ενώ τα υπόλοιπα χάθηκαν για πάντα.

Γρήγορα άρχισε να οργανώνεται στο γκέτο

Τα βιβλία εξακολουθούσαν να κυκλοφορούν κρυφώς στα «κατοστάκια». Τα θεάτρα και οι βιβλιοθήκες λειτουργούσαν κανονικά.

και η πολιτική ζωή, η οποία όμως ήταν υποτονική λόγω της έλλειψης πολιτικών αρχηγών, όπως ο Μωρίς Μάυζελ, πρόεδρος πριν από τον πόλεμο της εβραϊκής κοινότητας ή ο Απολιναίρ Χάρτγκλας, αρχηγός των σιωνιστών και ο Σαμουήλ Ζύνγκελμποϊμ της «Μπουντ» (Γενική Συνομοσπονδία Εβραίων Εργατών της Λιθουανίας, Πολωνίας και Ρωσίας, η οποία είχε ιδρυθεί το 1897), οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει τη Βαρσοβία για να γλιτώσουν από τους Γερμανούς. Οι πιο δραστήριες ομάδες ήταν των σιωνιστών, των αγωνιστών της «Μπουντ», αλλά και των κομμουνιστών κυρίως μετά τη ρήξη του γερμανοσοβιετικού συμφώνου, την πτώση με αλεξίπτωτο στην Πολωνία των εξόριστων στη Σοβιετική Ένωση αγωνιστών και την ίδρυση το 1942 του παράνομου κομμουνιστικού κόμματος (Κόμμα Πολωνών Εργατών PPR). Στην αρχή, η δράση των κομμάτων βρήκε μικρή απήχηση στον εβραϊκό πληθυσμό με αποτέλεσμα να μην υπάρξει κανένα σχέδιο στρατιωτικής αντίστασης, ούτε καν στους κόλπους των οργανώσεων της νεολαίας οι οποίες αποτέλεσαν εντούτοις την ψυχή της εξέγερσης.

Από το φθινόπωρο του 1941 άρχισαν να φθάνουν σιγά σιγά στο γκέτο οι πρώτες φήμες για μαζικές δολοφονίες Εβραίων από τους ναζί. Όπως ήταν φυσικό, προκάλεσαν σοκ και μεγάλη ανησυχία, παρ' όλο που κανείς δεν φαίνεται να πιστεύει ότι παρόμοια μέτρα μπορούσαν να ληφθούν και εναντίον των Εβραίων της Βαρσοβίας. Εντούτοις, οι θλιβερές αυτές ειδήσεις επηρεάζουν τη συμπεριφορά των πολιτικών κομμάτων, τα οποία αρχίζουν πλέον να αναζητούν τρόπους ενοποίησης των δραστηριοτήτων τους και μάλιστα αντιμετωπίζεται ακόμη και η πιθανότητα του κοινού έθνικου αγώνα.

Οι Γερμανοί πάλι, δίνουν την εντύπωση ότι αδιαφορούν για τη δράση αυτών των παράνομων ομάδων ως τον Απρίλιο του 1942. Όλα όμως άλλαξαν στη διάρκεια της «αιματηρής νύχτας» της 17ης προς την 18η Απριλίου 1942, όταν φορητά φορτωμένα Γερμανούς αλλά και Εβραίους αστυνομικούς εισέρχονται στο γκέτο. Οι Γερμανοί αξιωματικοί συλλαμβάνουν πενήντα αγωνιστές των κοινωνικών οργανώσεων, αλλά και αρκετούς Εβραίους πλουσίους οικογενειών που συμπεριλαμβάνονται στους καταλόγους τους και τους τουφεκίζουν εν ψυχρώ στη μέση του δρόμου.

Τρομοκρατημένοι οι αρχηγοί των πολιτικών οργανώσεων κατέφυγαν στην παρανομία, ενώ στο μυαλό όλων κυριαρχούσε η ιδέα της ένοπλης αντίστασης. Πολύ περισσότερο μετά τις συνεχιζόμενες δολοφονίες ανδρών την επόμενη νύχτα. Οι Γερμανοί, οι οποίοι επεδίωκαν να τρομοκρατήσουν τον πληθυσμό του γκέτο, διάλεξαν τα θύματα στην τύχη.

Το καλοκαίρι του 1942 και ενώ είχαν ή-

Μετά την εξεγερση οι Γερμανοί δεν αγχώσαν στην κυριολεξία - λίθον επί λίθον στο γκέτο.

δη αρχίσει να λειτουργούν τρία «κέντρα θανάτου» (κατά την ορολογία του Αμερικανού ιστορικού Ραούλ Χίλμπεργκ), έφθασε στη Βαρσοβία ο Χέρμαν Χόφλε, διοικητής του επιτελείου που ήταν αρμόδιο για τις συλλήψεις. Τα ξημερώματα της 22ας Ιουλίου, παραμονής και πάλι μεγάλης εβραϊκής εορτής (ήταν η επέτειος της καταστροφής των δυο Ναών), η πολωνική αστυνομία σε συνεργασία με δυνάμεις Ουκρανών, Λιθουανών και Λεττονών ανέλαβε να φρουρεί τα τείχη που χώριζαν το γκέτο από την υπόλοιπη πόλη. Μετά από λίγες ώρες «ο Χόφλε συνοδευόμενος από τους συνεργάτες του έφθασε στην έδρα του Ισραηλιτικού Συμβουλίου», γράφει ο Άνταμ Τσέρνιακωφ στο ημερολόγιό του.

«Ήδη είχαν διακοπεί οι τηλεφωνικές επικοινωνίες και είχαμε απομακρύνει τα παιδιά που έπαιζαν στις αυλές γύρω από το κτίριο της Κοινότητας. Αμέσως και χωρίς περιστροφές μας ανακοίνωσαν, ότι όλοι οι Εβραίοι εκτός ορισμένων ελαχίστων περιπτώσεων, ανεξαρτήτως ηλικίας και φύλου, θα μεταφέρονταν ανατολικά. Σήμερα πρέπει να τους παραδώσουμε πριν από τις τέσσερις το απόγευμα έξι χιλιάδες άτομα· το ίδιο είμαστε υποχρεωμένοι να πράξουμε και αύριο και κάθε μέρα (...) Ο Χόφλε με παρακάλεσε να τον ακολουθήσω στο γραφείο του, όπου μου ανακοίνωσε ότι προς το παρόν η γυναίκα μου θα ήταν ελεύθερη. Αν όμως η ε-

πιχείρηση εκτόπισης του πληθυσμού δεν εστέφeto με επιτυχία, τότε θα ήταν η πρώτη που θα τουφεκιζόταν».

Την ίδια ημέρα οι Γερμανοί συνέλαβαν ομήρους δεκαέξι προσωπικότητες, ώστε να αναγκάσουν το Ισραηλιτικό Συμβούλιο να συνυπογράψει την ανακοίνωση της «επανεγκατάστασης των Εβραίων», όπως χαρακτηρίζαν οι ναζί την επιχείρηση εγκλεισμού του εβραϊκού πληθυσμού στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Την επόμενη ο Άνταμ Τσέρνιακωφ αυτοκτόνησε αφήνοντας ένα γράμμα στη γυναίκα του όπου έγραφε: «Θέλουν να μ' αναγκάσουν να σκοτώσω με τα ίδια μου τα χέρια τα παιδιά του λαού μας».

Ο ρόλος που έπαιξε το Ισραηλιτικό Συμβούλιο καθ' όλη τη διάρκεια ύπαρξης του γκέτο θεωρείται αμφιλεγόμενος και προκάλεσε έντονη πολεμική. Το Συμβούλιο της εβραϊκής κοινότητας εθεωρείτο από τους Γερμανούς αρμόδιο για την όλη διοίκηση του γκέτο, συγκεκριμένα για τη διαχείριση τριάντα τομέων (προύπολογισμός, υγεία, ασφάλεια, κοιμητήρια κ.λπ.) και απασχολούσε περίπου έξι χιλιάδες άτομα. Η δράση του προέδρου του φαίνεται ότι είχε προκαλέσει πολλά ερωτηματικά κυρίως για τις σχέσεις του με τους Γερμανούς. Οι επικρίσεις όμως έγιναν αρκετά νεφελώδεις μετά την ανακάλυψη του ημερολογίου του. Έκτοτε κανείς δε μπορούσε να θέσει πλέον σε αμφισβήτηση

την ειλικρίνειά του, αλλά και τις αγαθές προθέσεις του.

Τη στιγμή που κηρύχθηκε ο πόλεμος, ο Τσέρνιακωφ ήταν διακεκριμένη προσωπικότητα της εβραϊκής κοινότητας. Ίσως γι' αυτό το λόγο τον επέλεξε ο δήμαρχος της Βαρσοβίας για να διευθύνει την Πολιτική Επιτροπή που λειτούργησε κατά την πολιορκία της πρωτεύουσας από τα γερμανικά στρατεύματα. Στις 4 Οκτωβρίου, σύμφωνα με το ημερολόγιό του, εκλήθη στην έδρα της Γκεστάπο, όπου έλαβε την εντολή να επιλέξει είκοσι τρία ακόμη άτομα και να οργανώσει το Ισραηλιτικό Συμβούλιο. Αν τα γεγονότα συνέβησαν όπως ο ίδιος τα περιγράφει, τότε είναι γεγονός ότι ο 'Ανταμ Τσέρνιακωφ δε διορίστηκε επικεφαλής του «Γιούντενρατ» από τους Γερμανούς. Είναι γεγονός όμως, ότι την ήθελε πάρα πολύ αυτή η θέση που του πρόσφερε μεγάλη εξουσία. Είναι επίσης γεγονός, ότι ουδέποτε εκφράστηκε κατά του κατακτητή.

Η άνοδος του Τσέρνιακωφ στις βαθμίδες της εβραϊκής ιεραρχίας οφείλεται εν μέρει και στην απουσία πολιτικών ανταγωνιστών, αφού πριν ακόμη την πολιορκία της Βαρσοβίας πολλοί αρχηγοί πολιτικών οργανώσεων είχαν επιλέξει την εκούσια εξορία. Οι υπόλοιποι, ορισμένοι από τους οποίους είχαν συμμετάσχει στην αρχή στο Ισραηλιτικό Συμβούλιο, έφυγαν για την Παλαιστίνη τους πρώτους μήνες μετά τη γερμανική κατοχή.

Με την πάροδο του χρόνου η θέση του Τσέρνιακωφ έγινε δυσβάσταχτη, ενώ ο ίδιος επεδείκνυε μεγάλη υπευθυνότητα για την κάλυψη των αναγκών του λαού του, αλλά και μεγάλη ευαισθησία απέναντι στις οδύνες του. Παρ' όλα αυτά, ο εβραϊκός πληθυσμός μάλλον αντιμετώπιζε με μεγάλο μίσος το Ισραηλιτικό Συμβούλιο. Αυτό τουλάχιστον αποκαλύπτουν οι προσωπικές μαρτυρίες, αλλά και οι παράνομες εφημερίδες που σώθηκαν. «Μετά τη ναζιστική βδέλλα έρχεται αυτή που ονομάζεται Γιούντενρατ», γράφει για παράδειγμα στο ημερολόγιό του ο Χαΐμ Καπλάν.

Βέβαια το μίσος που ο εβραϊκός πληθυσμός έτρεφε για το Ισραηλιτικό Συμβούλιο ήταν δικαιολογημένο, αφού ποτέ δεν ήλθε σε άμεση επαφή με τους Γερμανούς. Μισούσε τους δικούς του ανθρώπους που ήταν υπεύθυνοι για την εφαρμογή όλων των τρομοκρατικών μέτρων που έπαιρναν οι ναζί. Στην πραγματικότητα το Ισραηλιτικό Συμβούλιο ήταν ένα ακόμη όργανο για την επίτευξη του «τελικού σκοπού» αλλά ο Τσέρνιακωφ δεν φάνηκε να το απιλαμβάνεται παρά μόνο όταν άρχισε η μεγάλη απέλαση των Εβραίων του γκέτο της Βαρσοβίας τον Ιούλιο του 1942.

Όταν άρχισε λοιπόν η επιχείρηση εκκένωσης του γκέτο, η Υπηρεσία τηρήσεως της τάξεως της κοινότητας έλαβε τη διαταγή να συγκεντρώσει τους Εβραίους στην Ούμσλαγκπλάτς απ' όπου θα τους μετέφεραν με τρένα προς άγνωστη κατεύθυνση. Διοικητής της υπηρεσίας αυτής, η οποία αποτελείτο από εθελοντές και είχε οργανωθεί αμέσως μετά την ίδρυση του γκέ-

το, ήταν ο Γιοζέφ Σερύνσκι. Τον στρατηγό αυτό του πολωνικού στρατού είχε επιλέξει ο 'Ανταμ Τσέρνιακωφ αυτοπροσώπως, ο οποίος ήθελε να αναλάβει τη θέση αυτή επαγγελματίας στρατιωτικός. Στην αρχή, οι άνδρες της έγιναν πολύ δημοφιλείς, αφού είχαν αρμοδιότητα τη διευκόλυνση της κυκλοφορίας στο γκέτο, την καθαριότητα των δρόμων και την αποκομιδή των σκουπιδιών. Για πρώτη φορά μάλιστα υπήρχαν στην Πολωνία Εβραίοι αστυνομικοί. Μετά την ανέγερση του τείχους που χώρισε το γκέτο από την υπόλοιπη Βαρσοβία, 1.600 άνδρες της υπηρεσίας ανέλαβαν να πατάουν το λαθρεμπόριο που ασκούσαν νεαρά κυρίως άτομα με αποστολή να μεταφέρουν κρυφά στους Εβραίους τρόφιμα. Τότε άρχισε να αμαυρώνεται η εικόνα της υπηρεσίας, η οποία κατέληξε να γίνει η πλέον μισητή για τους Εβραίους την εποχή της μεγάλης εξόδου.

Καθημερινά εγκατέλειπαν το γκέτο 5.000 - 7.000 Εβραίοι, οι οποίοι αφού οδηγούνταν σ' ένα συγκεκριμένο σταθμό ο οποίος είχε διαμορφωθεί ανάλογα, μεταφέρονταν με τρένα στο «στρατόπεδο θανάτου» της Τρέμπλινκα, εκατόν είκοσι χιλιόμετρα από τη Βαρσοβία. Η μεταφορά των Εβραίων διήρκεσε επτά εβδομάδες και όταν ολοκληρώθηκε, στις 12 Σεπτεμβρίου 1942, στο γκέτο είχαν παραμείνει μόνο 33.400 Εβραίοι, ενώ άλλες 8.000 είχαν καταφέρει να διαφύγουν στις συνοικίες των «αρίων». Σύμφωνα με ποικίλες εκτιμήσεις από 265.000 έως 310.332 Εβραίοι από τη Βαρσοβία βρήκαν τον θάνατο στους θαλάμους αερίων της Τρέμπλινκα αμέσως μετά την άφιξή τους. Όσοι γλίτωσαν από τα δηλητηριώδη αέρια, πέθαναν λίγο αργότερα από την πείνα ή τον τύφο.

Εάν πιστέψουμε τον ιστορικό Γισραέλ Γκούτμαν, ειδικό της ιστορίας των Εβραίων της Βαρσοβίας στη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, ο πληθυσμός του γκέτο εκτός από ελαχίστους αγωνιστές αντιλήφθηκε πολύ αργά τη σημασία της επιχείρησης «επανεγκατάστασης των Εβραίων στην Ανατολή».

Η πικρή αλήθεια αποκαλύφθηκε στα μέσα Αυγούστου του 1942, από έναν κατάσκοπο της Γενικής Συνομοσπονδίας Εβραίων Εργατών τον Τσάλμαν Φρήντριχ, ο οποίος κατάφερε να παρακολουθήσει τα τρένα που μετέφεραν τους Εβραίους στην Τρέμπλινκα και να ανακαλύψει την πραγματική φύση της επιχείρησης.

Είναι γεγονός, ότι οι Εβραίοι μεταφέρθηκαν χωρίς να προβάλουν αντίσταση. Οι αιτίες είναι πάρα πολλές και οφείλονται κυρίως στην άγνοια και την αβεβαιότητα για την τύχη των απελαθέντων Εβραίων. Ενδεχομένως να έπαιξε επίσης ρόλο η ελπίδα ότι ο εκτοπισμός θα έθιγε μόνο ένα μικρό τμήμα του πληθυσμού. Ελπίδα η οποία συνεχώς αναζωπυρωνόταν από φήμες που προφήτευαν τον ιερματισμό των μαζικών συλλήψεων.

Άλλωστε κανείς δεν ξέρει αν τελικά είχαν το κουράγιο να αντισταθούν όλοι αυτοί οι άνδρες και οι γυναίκες, καθώς ήταν εξαντλημένοι από την πείνα, τις ασθένειες και το θάνατο που έπλητταν για πολλούς μήνες το γκέτο.

Ο σκηνοθέτης Ρόμαν Πολάνσκι, ο οποίος ήταν παιδί όταν βρισκόταν στο γκέτο της Κρακοβίας όπου επίσης σημειώθηκε εξέγερση του εβραϊκού πληθυσμού, προσπάθησε να εξηγήσει στη γαλλική εφημερίδα «Μοντ», στις 17 Οκτωβρίου 1987, τον ψυχολογικό μηχανισμό αυτής της παθητικότητας που επέδειξαν οι Εβραίοι στη διάρκεια των εκτοπισμών, με τα παρακάτω λόγια: «Με ποιον τρόπο μπορεί κανείς να αντιμετωπίσει την τρομοκρατία; Ελπίζοντας ότι αυτή δεν θα διαρκέσει πολύ. Το μεγάλο χάρισμα του ανθρώπου εκτός από την ικανότητα της λήθης είναι η ελπίδα (...). Έτσι όταν μας υποχρέωναν σε αναγκαστική μεταφορά σκεφτόμασταν ότι επρόκειτο για «κακιά ώρα», που γρήγορα θα ξεχνιόταν. Το ίδιο ελπίζαμε όταν βλέπαμε να υψώνονται τείχη, όταν μας υποχρέωναν να φοράμε περιβραχιόνια με το άστρο του Δαβίδ, όταν πεινούσαμε... Ότι όλα αυτά ήταν η κακιά ώρα. Η εξέγερση (...) ήταν αποτέλεσμα της απελπισίας. Αγωνίστηκαν για έναν πιο αξιοπρεπή θάνατο όταν δεν είχαν τίποτα πλέον να ελπίζουν».

Μετά τον μαζικό εγκλεισμό των Εβραίων στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, το γκέτο χωρίστηκε σε τέσσερις τομείς, οι οποίοι δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους.

α) Το κεντρικό γκέτο μέσα στην παλιά, παραδοσιακή περιοχή των Εβραίων όπου κατοικούσαν οι υπάλληλοι του Ισραηλιτικού Συμβουλίου και ό,τι απέμεινε από την εβραϊκή αστυνομία. Στην περιοχή αυτή υπήρχαν επίσης πολλά εργαστήρια, αλλά και τα καταλύματα όσων εργάζονταν έξω από τα τείχη του γκέτο.

β) Ο βιομηχανικός τομέας όπου είχαν εγκαταστήσει τα εργαστήριά τους πολλές γερμανικές επιχειρήσεις όπως για παράδειγμα του Τάιμπενς, όπου κατασκεύαζαν ενδύματα και στρατιωτικές στολές και του Σουλς όπου γινόταν κατεργασία δέρματος. Στα πολυάριθμα εργαστήρια αυτής της περιοχής ζούσαν περίπου είκοσι χιλιάδες Εβραίοι, οι οποίοι κατοικούσαν στους κοιτώνες των εγκαταλελειμμένων σχολείων.

γ) Ο τομέας του εργοστασίου βουρτσών και

*Γερμανοί στρατιώτες
διωχνούν από τα
καταφύγια τους
Εβραίους.*

πινέλων και οι εργάτες που δούλευαν σ' αυτό και τέλος

δ) το «μικρό γκέτο», δηλαδή το γκέτο της Βαρσοβίας ήταν απλώς στρατόπεδο καταναγκαστικής εργασίας.

Το πνεύμα όμως που επικρατούσε ανάμεσα στους επιζήσαντες ήταν τελείως διαφορετικό. Ακόμη και στη διάρκεια των εκτοπίσεων, αυτό που απασχολούσε τον καθένα ήταν η επιβίωση η δική του και της οικογένειάς του. Το φθινόπωρο όμως του 1942 όλος ο κόσμος του γκέτο είχε πια καταλάβει ποια φρικτή μοίρα επιφύλασσαν οι Γερμανοί στους Εβραίους. Τότε άρχισε να γεννιέται σιγά σιγά η ιδέα της ένοπλης εξέγερσης η οποία έλαβε σάρκα και οστά τον Οκτώβριο του 1942, όταν δημιουργήθηκε η Εβραϊκή Οργάνωση Αγώνα (OJC). Επικεφαλής της τέθηκε ένα στέλεχος μιας από τις σημαντικότερες οργανώσεις νεολαίας των Σοσιαλιστών σιωνιστών, η οποία είχε ιδρυθεί στην Πολωνία πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Μαρδοχάι Ανιλεβιτς ήταν εκείνη την εποχή είκοσι τεσσάρων ετών, αλλά είχε την αναγκαία ωριμότητα που του επέτρεπε «να υπολογίζει ορθά τις πιθανότητες επιτυχίας αυτού του άνωστου αγώνα», κατά τα λεγόμενα του Ερμανουέλ Ρίνγκελμπλουμ. «Είχε ήδη προβλέψει την ολική καταστροφή του γκέτο που ήταν βέβαιο ότι θα ακολουθούσε την ένοπλη εξέγερση και δε διατηρούσε ψευδαισθήσεις για την τύχη που ανέμενε τον ίδιο και τους άνδρες του».

Πρωταρχική μέριμνα του Μαρδοχάι Ανιλεβιτς ήταν να προμηθευθεί στρατιωτικό εξοπλισμό τον οποίο και ζήτησε με πιεστικό τρόπο από την οργάνωση της πολωνικής αντίστασης, «Άρμια Κραϊόβα» (Στρατός Εσωτερικού) την οποία κατηύθυνε η εξόριστη πολωνική κυβέρνηση. Οι Πολωνοί αντιστασιακοί όμως δεν φάνηκαν ιδιαίτερα πρόθυμοι να εξοπλίσουν τους Εβραίους κι έτσι έστειλαν μόνο δέκα περίστροφα.

Οι πρώτες επιθέσεις της OJC στράφηκαν κατά της εβραϊκής αστυνομίας, στα φιλικά προσκείμενα προς τους Γερμανούς μέλη του Ισραηλιτικού Συμβουλίου, καθώς και κατά των Εβραίων κατασκόπων της Γκεστάπο. Την ίδια εποχή η οργάνωση έκανε έκκληση στους κατοίκους του γκέτο να ανθίστανται σε ενδεχόμενες συλλήψεις. Έτσι άρχισαν να δημιουργούνται τα πρώτα καταφύγια που βρίσκονταν συνήθως στα υπόγεια των κτιρίων.

Στις 18 Ιανουαρίου 1943, το γκέτο ξύπνησε χωρίς να υποπτεύεται ότι η μέρα θα έκρυβε τρομερές εκπλήξεις. Οι πρώτες ανησυχίες άρχισαν όταν οι εργάτες που δούλευαν έξω από το τείχος βρήκαν κλειδωμένες τις εξόδους και διέκριναν μετακινήσεις Γερμανών στρατιωτών και αστυνομικών από την εξωτερική πλευρά. Στις επτάμιση το πρωί εισήλθαν στο γκέτο οι γερμανικές μονάδες. Έτσι ξεκίνησε η δεύτερη επιχείρηση των ναζί, την οποία κανείς δεν είχε υποπτευθεί, κατόπιν προσωπικής διαταγής του αρχηγού των Ες Ες Χάινριχ Χίμλερ, ο οποίος είχε επισκεφθεί το γκέτο της Βαρσοβίας στις 9

Ιανουαρίου 1943 και κατόπιν είχε αποφασίσει τον εγκλεισμό 8.000 Εβραίων σε στρατόπεδο συγκεντρώσεως. Πράγματι, την πρώτη ημέρα της επιχείρησης και μέσα στη γενική σύγχυση 2.000 Εβραίοι πήραν το δρόμο για το θάνατο. Τότε η Εβραϊκή Οργάνωση Αγώνα αποφάσισε να δράσει. Μια ομάδα οπλισμένων ανδρών υπό τη διοίκηση του Μαρδοχάι Ανιλεβιτς ανοίγει πυρ στην πλατεία που είχαν συγκεντρωθεί οι υπό εκτόπισιν, με αποτέλεσμα να τραυματισθούν και να σκοτωθούν πολλοί Γερμανοί. Ταυτόχρονα οι υπόλοιποι κάτοικοι κρύφθηκαν στα καταφύγια και οι δρόμοι ερημώθηκαν. Την τέταρτη ημέρα οι Γερμανοί αναγκάστηκαν να θέσουν τέρμα στην επιχείρηση.

Το βάπτισμα του πυρός της 18ης Ιανουαρίου 1943 σημαδεύτηκε από μεγάλες απώλειες για την εβραϊκή οργάνωση, η οποία έχασε τους περισσότερους από τους εξακόσιους άνδρες της. Βοήθησε όμως στην ανύψωση του ηθικού των κατοίκων του γκέτο και προκάλεσε μεγάλη εντύπωση στην πολωνική αντίσταση, η οποία δέχθηκε να εξοπλίσει με σαράντα ακόμη περίστροφα τους Εβραίους μαχητές.

Αναγκασμένοι υπό την πίεση των γεγονότων να εγκαταλείψουν το σύστημα των συλλήψεων, οι Γερμανοί προσπάθησαν να εφαρμόσουν το σύστημα της προσωπικής επιστράτευσης χωρίς όμως καμιά επιτυχία, αφού κανείς από τους εργάτες που εκλήθησαν δεν παρουσιάστηκε. Οι Γερμανοί γνώριζαν πλέον πολύ καλά, ότι οι Εβραίοι δεν επρόκειτο στο μέλλον να εγκαταλείψουν το γκέτο χωρίς αντίσταση.

Όσο περνάει ο καιρός, η αντίσταση των Εβραίων οργανώνεται καλύτερα. Η OJC κατανέμει τους μαχητές της στους διάφορους τομείς, τους εξασκεί και τους διατηρεί σε πολεμική ετοιμότητα, ενώ συγχρόνως συγκεντρώνει χρήματα και αγοράζει όπλα από την αγορά της «αρίας» φυλής τα οποία φθάνουν στο γκέτο με τη βοήθεια των νεαρών λαθρεμπόρων.

Από την άλλη πλευρά οι πολίτες συσπειρώνονται γύρω από την OJC, πληρώνουν τακτικά τις συνδρομές τους και τελειοποιούνται στην κατασκευή καταφυγίων αλλά και βομβών μολότωφ.

Στις 19 Απριλίου 1943, στις δύο το πρωί, οι παρατηρητές που έχει εγκαταστήσει στα τείχη η OJC επισημαίνουν ότι γερμανικά στρατεύματα και αστυνομία έχουν και πάλι περικυκλώσει το γκέτο. Αμέσως όλος ο πληθυσμός κρύβεται στα καταφύγια, τα υπόγεια και κάθε άλλο κρησφύγετο. Στις πέντε τα ξημερώματα οι Γερμανοί διεισδύουν κατά μικρές ομάδες στους άδειους δρόμους του γκέτο και προχωρούν σιγά σιγά παρατεταγμένοι σε δύο φάλαγγες. Ξαφνικά πέφτουν οι πρώτοι πυροβολισμοί από τους κρυμμένους στα κτίρια Εβραίους μαχητές. Η μάχη ανάβει, αλλά οι Γερμανοί καταφέρνουν να υποχωρήσουν αφήνοντας πίσω τους αρκετούς νεκρούς και τραυματίες. Στις τέσσερις το απόγευμα στο γκέτο δεν υπήρχε ούτε ένας Γερμανός.

**«Το μόνο που τους απέμενε
ήταν να επιλέξουν έναν αξιο-
πρεπή τρόπο για να πεθάνουν»**

Την επόμενη ημέρα οι μάχες ξαναρχίζονται, ενώ ο στρατηγός Στρουπ αποφασίζει να εγκαταλείψει την κατά μέτωπον επίθεση και να καταλάβει τα σπίτια του γκέτο ένα προς ένα. Θα αντιμετωπίσει όμως μεγάλες δυσκολίες στην πραγματοποίηση του σχεδίου του, αφού οι Εβραίοι μαχητές πυροβολούν από παντού, από τις ταράτσες των κτιρίων, τους κρυψώνες τους, με αποτέλεσμα οι Γερμανοί ν' αναγκαστούν να διαπραγματευθούν προσωρινή ανακωχή, για να απομακρύνουν τους τραυματίες τους από το πεδίο της μάχης. Την τρίτη ημέρα τα ναζιστικά στρατεύματα καταφέρνουν να διεισδύσουν κατά μικρές ομάδες στο γκέτο και να πυρπολήσουν συστηματικά όλα τα σπίτια. Παρ' όλα αυτά οι μάχες συνεχίστηκαν για δεκαπέντε ακόμη ημέρες.

Στις 8 Μαΐου 1943 οι Γερμανοί περικυκλώνουν το κτίριο όπου στεγάζεται η στρατιωτική διοίκηση της OJC. Μπροστά στον κίνδυνο να συλληφθούν ζωντανόι από τους ναζί τα περισσότερα μέλη της αυτοκτονούν συμπεριλαμβανομένου και του αρχηγού τους, Μαρδοχάι Ανιελβίτς. Στις 10 Μαΐου υπήρχαν μέσα στο γκέτο μόνο δύο ομάδες μαχητών, δηλαδή όχι περισσότεροι από εκατό άνδρες, τα ίχνη των οποίων εξαφανίστηκαν περί τα μέσα του μηνός.

Στις 16 Μαΐου 1943 ο στρατηγός των Ες Ες Στρουπ κατεδαφίζει τη μεγαλύτερη συναγωγή της Βαρσοβίας, η οποία βρισκόταν έξω από το γκέτο και ανακοινώνει την ολοκληρωτική καταστροφή της εβραϊκής συνοικίας. Λίγους μήνες αργότερα, οι Γερμανοί εγκατέστησαν σε ένα τμήμα του γκέτο ένα μικρό στρατόπεδο συγκεντρώσεως, όπου μετέφεραν 3.000 περίπου φυλακισμένους από το Άουσβιτς για να εκκαθαρίσουν τα ερείπια.

Διότι δεν έπρεπε να σωθεί ούτε ίχνος από τη ζωή του γκέτο. Έτσι η συνοικία της Βαρσοβίας όπου οι Εβραίοι έζησαν στη διάρκεια πολλών αιώνων αντικαταστάθηκε από ένα απέραντο πάρκο.

Ο ηρωικός αγώνας των Εβραίων της Βαρσοβίας διεξήχθη χωρίς καμία υποστήριξη. Εντούτοις, η κατάσταση του γκέτο της Βαρσοβίας ήταν γνωστή. Για παράδειγμα, ο Πολωνός Γιαν Κάρσκι το είχε επισκεφθεί τον Οκτώβριο του 1942 και είχε προσπαθήσει, χωρίς αποτέλεσμα, να αποσπάσει βοήθεια από τους Συμμάχους. Από την πλευρά των Γερμανών έγινε απεγνωσμένη προσπάθεια να μην αποκαλυφθεί ο αριθμός των θυμάτων.

Είναι πάντως σίγουρο, ότι από τους Εβραίους μαχητές που έλαβαν μέρος στην εξέγερση μόνον ογδόντα επέζησαν. Από αυτούς ορισμέ-

Τα γραφεία του Ισραηλϊτικόν Συμβουλίου το 1941. Μπροστά στην πόρτα, αριστερά, με στολή ένας άνδρας της «εβραϊκής αστυνομίας» στέκει φρουρός. Οι Γερμανοί είναι εκείνοι που επέβαλλαν τη δημιουργία του Συμβουλίου.

νοι σκοτώθηκαν σε μάχες ανάμεσα στους Γερμανούς και στις δυνάμεις της πολωνικής αντίστασης. Μετά την Απελευθέρωση είχαν επιζήσει δώδεκα μόνο άτομα που είχαν συμμετάσχει στην εξέγερσή του γκέτο της Βαρσοβίας.

Μετά την Απελευθέρωση υποστηρίχθηκε από πολλούς εκτιμητές των γεγονότων, ότι η θαρραλέα στάση των μαχητών της Βαρσοβίας έσωσε «την εβραϊκή τιμή», αφού απέδειξε ότι «οι Εβραίοι δεν οδηγήθηκαν στο θάνατο ως πρόβατα επί σφαγής».

Πώς θα μπορούσε όμως κανείς να χαρακτηρίσει ανέντιμους αυτούς τους ανθρώπους που υπήρξαν θύματα μαζικής δολοφονίας; Οι Εβραίοι μαχητές του γκέτο της Βαρσοβίας αξίζουν όλο μας τον θαυμασμό γιατί σχεδόν άοπλοι προέταξαν τα στήθη τους στα στρατεύματα του στρατηγού Στρουπ επιλέγοντας το θάνατο με το όπλο στο χέρι, παρά τους θαλάμους αερίων της Τρέμπλινκα.

Annette Wiewiorka

[Με τη συμπλήρωση των 50 χρόνων από την ηρωική εξέγερση του γκέτο της Βαρσοβίας, η οποία θεωρήθηκε ως μεγαλειώδης αντιστασιακή ενέργεια, αναδημοσιεύουμε από το περιοδικό «Ιστορία» (Ιούνιος 1993) το παραπάνω άρθρο.]

Ορθιος τρίτος από δεξιά ο Λέων Σακκός (με τα γυαλιά) που έπεσε ηρωικά πολεμώντας τους Γερμανούς (φωτογραφία του 1939)

Οι Εβραίοι του Βόλου στην Εθνική Αντίσταση

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Απ' τις πρώτες κιόλας μέρες της φασιστικής κατοχής στην Ελλάδα (1941) δημιουργήθηκαν και στο Βόλο διάφορες πατριωτικές οργανώσεις για να πολεμήσουν τον εχθρό. Οι πατριώτες του Βόλου άρχισαν να πυκνώνουν τις τάξεις στο Εθνικό κίνημα αντίστασης με την αδάμαστη θέληση να πολεμήσουν τον κατακτητή και να βοηθήσουν στην ελευθερία της σκλαβωμένης πατρίδας.

Η μεγαλύτερη Οργάνωση Εθνικής Αντίστασης (το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο - ΕΑΜ) αγκάλιασε πολλούς Έλληνες που οργανώθηκαν σ' αυτό και λίγο αργότερα στην ΕΠΟΝ (Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων) που απευθυνόταν στους νέους. Η ΕΠΟΝ αναπτύχθηκε πολύ γρήγορα, περιελάμβανε δε στους κόλπους της ακόμη και μικρά παιδιά, τα «Ατόπουλα». Λίγο αρ-

γότερα αναπτύχθηκαν και τα ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ (Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός), που αποτέλεσε μόνιμη απειλή για τα στρατεύματα κατοχής. Παράλληλες οργανώσεις - αδελφές, θα λέγαμε - ήταν η Εθνική Αλληλεγγύη Ε.Α., η Επιμελητεία του Αντάρτη ΕΤΑ, ο Εφεδρικός ΕΛΑΣ, το Εθνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Ναυτικό ΕΛΑΝ κ.λπ.

Μέσα στις οργανώσεις αυτές δεν παρέλειψαν να ενταχθούν και να δράσουν πολλοί ομόθρησκοι του Βόλου, μετέχοντας σε όλες τις εκδηλώσεις και τις ενέργειες ενάντια στους κατακτητές, με κίνδυνο της ζωής τους. Περιληπτικά θα αναφερθούμε στη δραστηριότητά τους, που ήταν πολυσχιδής και συνίστατο: σε συλλαλητήρια εναντίον των κατακτητών, σε άντληση πληροφοριών για τις κινήσεις του εχθρού και τη μετάδοσή τους στο Συμμαχικό Στρατη-

γείο Μέσης Ανατολής που είχε έδρα το Κάιρο, στη μεταφορά εντύπων δελτίων ειδήσεων για τις πολεμικές εξελίξεις και γενικά προπαγανδιστικού υλικού που διανέμονταν στον πληθυσμό, στην αναγραφή συνθημάτων στους τοίχους, στη χρησιμοποίηση αγγελιοφόρων - συνδέσμων μεταξύ των Εθνικών Οργανώσεων, σε καλλιτεχνικές εκδηλώσεις για την αναπέρωση του ηθικού των σκλαβωμένων, στην υλική ενίσχυση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και σε κάθε είδος σαιμποτάζ ενάντια στον κατακτητή.

Τα χρόνια που μεσολάβησαν μετά την απελευθέρωση της Ελλάδος, ο πολιτικός φανατισμός και γενικότερα οι ανώμαλες καταστάσεις με τον εμφύλιο πόλεμο που επακολούθησε, δεν επέτρεψαν να γίνει λεπτομερής καταγραφή των προσώπων και της πραγματικά ηρωικής τους δράσης στην περίοδο της κατοχής, ούτε να έχουμε γραπτές μαρτυρίες. Απ' όσα όμως γνωρίζουμε και πληροφορηθήκαμε, είναι γεγονός ότι το σύνολο σχεδόν των Εβραίων του Βόλου πέρασε στην Εθνική Αντίσταση υπηρετώντας τον Εθνικό αγώνα σε όλους τους τομείς. Οι ομόθρησκοι αυτοί που έδρασαν, αξίζει να αναφερθούν ονομαστικά, παρ' όλο που φοβόμαστε ότι θα γίνουν αθέλητες παραλείψεις.

Από τους πιο γνωστούς αντιστασιακούς της Ισραηλτικής Κοινότητας Βόλου πρέπει να αναφέρουμε τους: **Πέππο Σακκή, Έλλη Σακκή, Λέων Σακκή, Μωυσή Σακκή, Βίκτωρα και Σαλώμ Αβδελά, Θεόφιλο Βιτάλη, Ζάχο Λεβή, Ηλία Σακκή, Σόλ. Γκανή, Μίνω Οθβαδία, Ισραήλ Σαδεκάριο, Ηλία Χ. Πολίτη, Αλβέρτο Μωυσή, Ζακίνο Μιζάν, Ισαάκ Αχάρ, Λάζαρο Αζαριά, Πέπο Σαμαρία, Δαβίδ Λεβή, Μωυσή, Ηλία και Μισέλ Κονέ, Νησίμ Κοέν, Μωυσή Πολίτη, Ζαχαρία Τουρών, Αλβέρτο Ιεσουλά, Ζουλύ Καλδερών, Ανσέλμο και Αλίκη Μουρτζούκου, Νέλλο Λεβή, Σάββα Ιακώβου, Μωυσή Λεβή, Μωυσή Ματθαθία, Μωυσή Κοέν, Σάββα Ιακώβου, Δαβίδ Πέσσαχ, Χαΐμ Ζακ, Μηνά και Σαρίνα Μιζραχή, Ραφαήλ και Κέρμεν Φρεζή, Ραφαήλ, Ααρών και Μηνάς Σαμπεθάι, όλα τα παιδιά του Σαμουήλ Κοέν Σαλβατάρ, Ραχήλ, Άννα, Ροζίτα Χαΐμ.**

Ανάμεσα στους ομοθρησκούς που πρώτοι συμμετείχαν στην Εθνική Αντίσταση ήταν ο **Δαβίδ Λεβής**, που έλαβε μέρος στην έκδοση της τότε παράνομης εφημερί-

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑ ΤΙΜΗΣ

ΑΠΟΝΕΜΕΤΑΙ ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΔΙΠΛΩΜΑ ΤΙΜΗΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΒΟΛΟΥ

ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΑΦΑΝΕΙΣ ΕΠΩΝΥΜΟΥΣ ΚΑΙ ΑΝΩΝΥΜΟΥΣ ΑΓΗΓΗΣΤΑΣ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1940-45

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΗ 25 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1987

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΑΘΑΝ. ΣΠΑΝΙΔΗΣ

Ο ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΓΕΡΑΣ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΤΟΣ

Ο ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

ΣΠΥΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Ο ΔΑΒΙΔ Χ. ΛΕΒΗΣ

δας «Αναγέννηση» που εκδίδονταν στο Μοναστήρι της Σουρβιάς, με τους συναγωνιστές του **Θανάση Τσουπαρόπουλο, Ανδρέα Τσούφη** κι άλλους πατριώτες. Με το διωγμό των Εβραίων πήγε στο Πήλιο και έγινε μέλος στην Επαρχιακή Επιτροπή του ΕΑΜ, που ήταν το ανώτερο συντονιστικό όργανο για την περιοχή, διδάξε στη Σχολή στελεχών στο Λαύκο Πηλίου, εστάλη από την ορ-

γάνωση με εμπιστευτική αποστολή στη συμμαχική αποστολή στη Σμύρνη Τουρκίας και συνέχισε τη δράση του λίγο μετά την απελευθέρωση, στην Τοπική Αυτοδιοίκηση και σε άλλους τομείς. Επίσης, οι **Μωυσής Μόρδος** και **Ηλίας Καπέτας** εργάστηκαν στο πολεμικό εργοστάσιο του ΕΛΑΣ στο χωριό Τουρνάτ της Όρθρους.

Μεγάλη προσφορά στον απελευθερωτικό αγώνα είχαν και τα παιδιά του **Σαμουήλ Κοέν**. Η **Άννα** εργάστηκε από τον Οκτώβρη του 1943 μέχρι και τον Απρίλη του 1945 στο στρατιωτικό νοσοκομείο του ΕΛΑΣ ως νοσοκόμα προσφέροντας τις υπηρεσίες της στους τραυματίες, αλλά και στον άμαχο πληθυσμό και μετά την απελευθέρωση στο Νοσοκομείο Βόλου, όπου νοσηλεύονταν Άγγλοι στρατιώτες. Η Άννα Κοέν στη διάρκεια του πολέμου 1940 ήταν προϊσταμένη νοσοκόμα του Ερυθρού Σταυρού. Οι ταλαι-

πωρίες και η υπερκόπωση έβλαψαν σοβαρά την υγεία της κι αρρώστησε από φυματίωση. Η **Ραχήλ** και η **Ροζίτα** από τις πρώτες μέρες του πολέμου προσέφεραν τις πρώ-

τες βοήθειες στο παλιό κτίριο του Άσυλου Παιδιού και αργότερα η Ραχήλ πέρασε στην Εθνική Αλληλεγγύη και η Ροζίτα στην ΕΠΟΝ. Έδρασαν κυρίως στη διανομή αντιστασιακών εντύπων, στην αναγραφή συνθημάτων στους τοίχους και συμμετείχαν σε καλλιτεχνικές πατριωτικές εκδηλώσεις της «Πνευματικής πρωτοπορίας Νέων», με θεατρικές παραστάσεις στο Βόλο και το Πήλιο.

Ο **Σαλβατώρ**, από τους πρώτους και δυναμικούς αντιστασιακούς, καταζητείτο από τα στρατεύματα

Ο Σάββας Ιακώβου του Σίμου και της Ρεβέκκας. Γεννήθηκε στο Βόλο το 1927. Σκοτώθηκε το 1944 στη Ρεντίνα Καρδίτσας υπηρετώντας στον ΕΛΑΣ, κατά τις μάχες με τους Γερμανούς.

κατοχής. Κατέφυγε στο Πήλιο κι εντάχθηκε στην υποδειγματική ομάδα της ΕΠΟΝ που ανήκε στον ΕΛΑΣ, που ήταν ένοπλη κι έδωσε πολλές μάχες με τον εχθρό. Το 1953 αναχώρησε τράνζιτο για το Ισραήλ όπου διαμένει. Τέλος, ο **Χάιμ**, ο πιο μικρός και τότε πολύ νεαρός, ήταν στο 54 Σύνταγμα του ΕΛΑΣ.

Μια ακόμη αγωνίστρια υπήρξε και η **Έλλη Σακκή**, σήμερα σύζυγος του **Ντε Κάστρο**. Συμμετείχε σαν εθελοντρια αδελφή του Ερυθρού Σταυρού στον ΕΛΑΣ και εργάστηκε στο 54 Σύνταγμα προσφέροντας υπηρεσίες στο νοσοκομείο Κερασιάς, στο Μούρτσι και στο Πουρί. Μετά την απελευθέρωση εργάστηκε στο νοσοκομείο Λάρισας. Ο αδελφός της **Πέσος** ήταν ενεργό μέλος στις ένοπλες δυνάμεις του ΕΛΑΣ.

Αξίζει ν' αναφερθεί επίσης η δράση του Αρχιραββίνου Μ. Πέσαχ, ο οποίος μετά την κατάρρευση του μετώπου τον Απρίλη του 1941 διέσωσε πολλούς συμμάχους αξιωματικούς και στρατιώτες. Κατά τη διάρκεια του διωγμού των Εβραίων, στο Κεραμίδι όπου κατέφυγε, διεδραμάτισε σπουδαίο ρόλο όπως κι όλη η οικογένειά του στην επιτυχή έκβαση του απελευθερωτικού αγώνα.

Επίσης πρέπει να μνημονεύσουμε τη μεγάλη προσφορά της οικογένειας **Μιζραχή**, η οποία διαμένοντας στον Κισσό Πηλίου προσέφερε υπηρεσίες σε όλους τους τομείς. Μια ξεχωριστή ιστορία θα μπορούσε να γραφεί για όλους όσους με μεγάλο ενθουσιασμό αλλά και με κίνδυνο της ζωής τους από τις πρώτες κιόλας ημέρες της κατοχής έκαναν το καθήκον τους προς την πατρίδα. Σ' αυτούς τους επώνυμους αλλά και ανώνυμους που αρκετοί δε βρίσκονται πλέον στη ζωή, αξίζει κάθε αναγνώριση.

Ακόμα μεγαλύτερη τιμή και δόξα ανήκει δικαιωματικά και σ' αυτούς που έπεσαν ήρωικά στις μάχες με τους Γερμανούς υπηρετώντας στον ΕΛΑΣ. Αναφέρουμε τον **Σάββα Ιακώβου**, του Σίμου και της Ρεβέκκας, ο οποίος σε ηλικία

17 ετών σκοτώθηκε πολεμώντας στην περιοχή Ρεντίνας (Καρδίτσας) το 1944. Τον **Λέοντα Σακκή**, του Ισαάκ, τον φλογερό πατριώτη από τους πρώτους ΕΠΟΝίτες που

Ο Χάιμ Κοέν του Σαμουήλ. Αν' τα δραστήρια μέλη της ΕΠΟΝ. Υπηρέτησε στο 54 Σύνταγμα ΕΛΑΣ με το ψευδώνυμο «Γιωργάκης». Λόγω της νεαρής ηλικίας ήταν η «μασκότ» του Συντ/τος.

εντάχθηκε στον ΕΛΑΣ και σκοτώθηκε στις μάχες με τους ναζί στις τη νύχτα 28/29.6.1944 στο χωριό Ελευθέριο κοντά στην Αγιά Λαρίσης προσπαθώντας να σώσει συναγωνιστή του που τραυματίστηκε στη μάχη.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Συλλόγου Αντιστασιακών αναγνωρίστηκαν από τη Νομαρχία Μαγνησίας, ως αντιστασιακοί, οι ομόθρησκοι του

Βόλου και τους χορηγήθηκε το σχετικό δίπλωμα: **Κοέν Ζουλύ** του Ισραήλ (όμηρος), **Κοέν Σαμπεθάι** του Δαβίδ (εκτελέστηκε στα στρατόπεδα των χιτλερικών), **Κοέν Ιάκωβος** του Μωυσή, **Μωυσής Αβραάμ** του Μεναχέμ, **Πέσαχ Δαβίδ** και **Αλέγγρα, Σακκής Πέπο** και **Έλλη, Φραντζής Μανώλης** του Δαβίδ.

Η Εταιρία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας απένειμε στην Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου δίπλωμα τιμής το 1987 για τους επώνυμους κι ανώνυμους αγωνιστές περιόδου 1940 - 45.

[Στοιχεία για τη συμμετοχή των Εβραίων στην Εθνική Αντίσταση έχουν δημοσιευθεί στα φύλλα των «Χρονικών» (ο πρώτος αριθμός είναι του τεύχους και ο δεύτερος της σελίδας): 30/12, 45/16, 52/10, 53/8, 56/15, 60/18, 66/10, 84/14, 86/5, 89/16, 104/3, 108/12].

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ
Συρμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ

Διανέμεται Δωρεάν

Η ΠΥΡΚΑΓΙΑ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΥ 1870 ΚΑΙ ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

Είναι γνωστό ότι τα Ιωάννινα κάηκαν το 1870 από τον Βελήν Ρασήμ Πασά, ώστε να αδειάσει η αγορά από τις ξύλινες παράγκες. Από το βιβλίο **«Σαρίδ ου Παλίτ»** («Ερείπια και Πρόσφυγες»), του Ραββίνου της Αλεξανδρείας **Ιακώβ Μωσέ Τολεδάνο**, ο κ. **Ισαάκ Μπατής**, ο οποίος κατάγεται από τα Ιωάννινα, μετέφρασε το παρακάτω απόσπασμα που αναφέρεται στην έκκληση για βοήθεια της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ιωαννίνων προς την αδελφή Κοινότητα της Αλεξανδρείας, της Αιγύπτου.

* Επιστολή Γιαννιωτών Εβραίων προς την Εβραϊκή Κοινότητα Αλεξανδρείας το 1870

«Οι κάτωθι υπογεγραμμένοι, τιμία και εκλεκτά μέλη, γέροντες και άγιοι άνθρωποι, εκτελούντες τη θέληση του πλάστη των με όλα τα μέσα που διαθέτουν, εξυπηρετούντες τα κοινά αφιλοκερδώς, όπως ο Σοφολογίστατος και Άγιος Ραββίνος Χαγίμ Αβραάμ, όλοι μαζί να φωτίσουν και να λάμπουν σαν αστέρια τ' ουρανού.

Σας πληροφορούμε ότι δυστυχώς τη νύχτα της 3ης Ελούλ του έτους 1870, άναψε ο Θεός φωτιά μέσα από ένα μαγαζί της αγοράς και έκαψε από τις 5 τη νύχτα έως τις 2 της επομένης ημέρας 1050 σπίτια και μαγαζιά. Από τα 160 σπίτια που κάηκαν, τα 137 ήταν εβραϊκά. Από τα εβραϊκά μαγαζιά δε γλίτωσε κανένα. Όλα κάηκαν. Και έτσι, 840 εβραϊκές

ψυχές έμειναν χωρίς σπίτια και μαγαζιά στην αγορά. Δεν μπόρεσαν να σώσουν τίποτα εκτός από το κορμί τους.

Και εκείνων που κατάφεραν να σώσουν μερικά από τα υπάρχοντά τους, τελικά δεν τους έμεινε τίποτα γιατί τους τα άρπαζαν στο δρόμο και χάθηκαν στις μεγάλες περιπέτειες που πέρασαν. Και από αυτούς, οι άρρωστοι, οι γέροι, οι χήρες και τα ορφανά περιπλανώνται ζητώντας ψωμί. Ψήνονται από τον ήλιο την ημέρα και παγώνουν από την ψύχρα της νύχτας.

Αν και οι Αρχές - ο Θεός να τους έχει καλά - μοίρασαν ψωμί στους πεινασμένους - μισή οκά για κάθε ψυχή - και τούτο μόνο για 10 ημέρες... και πώς θα φθάσει μισή οκά για κάθε ψυχή για 24 ώρες;

Έπειτα μοίρασαν 50 οκάδες την ημέρα και τότε σηκώθηκαν στο πόδι οι καμένοι, οι φτωχοί και φώναζαν "ψωμί, γιατί να πεθάνουμε από την πείνα;". Αλίμονο στα μάτια που βλέπουν την κατάντια τους. Πολλοί από αυτούς ήταν γυμνοί και χωρίς τίποτα, γιατί έχασαν όλα τα ρούχα τους και τα υπάρχοντά τους. Χρειάζονται πολλά λεφτά για να χτίσουν το φτωχικό τους και ν' αγοράσουν λίγα ρούχα και ψωμί για τα παιδιά τους.

Αν και εμείς, όπως και υπόλοιπα μέλη της Κοινότητάς μας, ζημιωθήκαμε από τη φωτιά δε μείναμε πίσω και κάνουμε το καθήκον μας, ο καθένας με τη δύναμή του, αλλά δε φτάνουν αυτά για να τους χορτάσουμε ούτε κατά το 1/3 ή 1/4 - όπως δεν γεμίζει το

שריד ופליט

ף ו ס א

לרברי תורה ולמדע היהדות.

לחולדות הישוב בארץ ישראל, ולביבליוגרפיה.

על פי

כחבי"ד עתיקים ומקורות ראשונים

עם הארות והערות

מאת

יעקב משה טולידאנו

נהרג הראשי לחל אביב י"טו והפחזו

קובץ ראשון

Το εξώφυλλο του βιβλίου του Ι.Μ. Τολεδάνο -Σαρίδ ου Παλίτ-.

πηγάδι με λίγες σταγόνες. Γι' αυτό αποφασίσαμε να απευθυνθούμε στις εξοχότητές σας, γνωρίζοντας ότι είσθε εύσπλαχνοι και ότι βοηθάτε τους φτωχούς αδελφούς σας όπου κι αν βρίσκονται, από την ανατολή του ηλίου έως τη δύση του, και σε κάθε ανάγκη είσαστε η ασπίδα των.

Τρέξτε να λυπηθείτε τους Εβραίους αδελφούς σας της πόλης μας που βρίσκονται σε μεγάλη απελπισία και βοηθήστε τους όσο ο Θεός σας επιτρέπει. Και επειδή δεν έχουμε καιρό, γιατί από τη μια μεριά πεθαίνουν από την πείνα και από την άλλη άρχισαν οι βροχές και κρύωσε ο καιρός και δεν μπορούν να μείνουν πλέον σε σκηνές - κυρίως οι άρρωστοι - γι' αυτό κάντε γρήγορα και βοηθήστε με όλη την καρδιά σας, γιατί το γοργό και χάριν έχει, να ζωντανέψετε τυραννημένες ψυχές και είθε η καλωσύνη σας αυτή να σας σώσει από κάθε κακό και να σας δώσει ο Θεός χρόνια πολλά κι ευλογημένα και ατελείωτη ευτυχία, πλούτο και τιμή.

Και γι' αυτό υπογράφουμε, εδώ στα καμένα και κατεστραμμένα Γιάννινα, που να δώσει ο Θεός να ξανακτισθούν, σήμερα στις 25 του μηνός, και ο Θεός να σας δώ-

σει τον μήνα αυτόν μεγάλες ελεημοσύνες, τον χρόνο αυτό 5629 από δημιουργίας κόσμου, να ευλογήσει ο Θεός τον λαό του και να φέρει ειρήνη.

Μωσέ Ουριέλ Κοφφίνα,
Ελιάου Μεναχέμ Κοφφίνα,
Δαυίδ Ματαθία Λεβή,
Σαμουέλ Κοέν

Οι κάτωθι υπογεγραμμένοι πιστοποιούν τις υπογραφές των ανωτέρω εκλεκτών μελών της Κοινότητός μας, σήμερα την 3η Ελούλ 1870 και ότι τα γραφόμενα είναι δίκαια και σωστά».

* Ο **Ιακώβ Μωσέ Τολεδάνο** κατάγεται από οικογένεια Ισπανών Ραββίνων, από το Μαρόκο. Γεννήθηκε στην Τιβερίαδα, χρημάτισε Ραββίνος στο Κάιρο και στην Αλεξάνδρεια όπου υπήρχε μεγάλη Εβραϊκή Κοινότητα. Το 1942 εξελέγη Αρχираββίνος στο Τελ Αβίβ και το 1958 υπουργός Θρησκευμάτων του Ισραήλ. Απεβίωσε το 1960. Εξέδωσε πολλά βιβλία.

Γράμματα στα «Χρονικά»

✓ *Κοινές ρίζες μεταξύ ελληνικής κι εβραϊκής γλώσσας αναζητά ο κ.*

Νίκος Σιδηρόπουλος - Βέροια.

«Στο τεύχος Μαΐου - Ιουνίου 1993 στη σελίδα 5 του θέματος «Αμαληκίται και Ισραηλίται» αναφέρεται η εβραϊκή λέξη «Herem» (Ερέμ) που, κατά τον συντάκτη του κειμένου, σημαίνει **καταστροφή, κατάρτα**.

Μολονότι δεν είμαι γλωσσολόγος, αποτολμώ να αναζητήσω συγγένεια αυτής της εβραϊκής λέξης, με την ελληνική «έρμος»! Το «Ερίμ» και το ρήμα ερημώνω και τα ουσιαστικά και επιθετικά του παράγωγα (έρμος, ερημικός κ.λπ.) σημαίνουν ό,τι ακριβώς και η εβραϊκή **δύωση, καταστροφή, αφανισμό!** Μήπως η λέξη αυτή, καθώς και πλείστες άλλες (λ.χ. 'Αδωνις, ο αρχαίος θεός του κάλλους και 'Αντωνί, ο άρχοντας στα εβραϊκά) δεν υποδηλώνουν κοινά στοιχεία καταγωγής των δύο γλωσσών; Αφού και το φοινικικό αλφάβητο, είναι ο προπομπός του ελληνικού!

Να, λοιπόν και άλλοι δεσμοί που συνδέουν τους δύο λαούς μας, πέραν εκείνων της Καινής Διαθήκης, που

στην ουσία αντιγράφει την Παλαιά - διό και η συναφορά στις εκκλησίες μας στον κοινό πατρογονισμό «Των αγίων και ενδόξων ημών προπατόρων, Αβραάμ, Ισαάκ, Ιακώβ...». Αυτά! Ευχαριστώ!».

* * *

✓ *Στοιχεία Εβραϊκής παρουσίας στους Παζούς σημειώνει ο κ.*

Μάριος Μάισης:

«Στο κέντρο της μικρής πολιτείας του Γάιου στους Παζούς έχει στηθεί Ηρώο των πεσόντων των πολέμων του 1912 - 1922.

Διαβάζοντας τα ονόματα της στήλης διαβάζει κανείς στην τελευταία σειρά το όνομα του Μωυσή

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΕΙΣ

Το άρθρο του καθηγητή κ. Π. Σιμωνά «Αμαληκίται και Ισραηλίται εν τη Παλαιά Διαθήκη», που δημοσιεύτηκε στο τεύχος 126 του περιοδικού μας, έχει περιληφθεί στον τόμο «ΦΙΛΙΑ εις Κωνσταντίνον Μπόνην», που εκδόθηκε προς τιμή του αιμνήστου καθηγητού και ακαδημαϊκού Κωνσταντίνου Μπόνη.

Μ. Ασσέρ.

Και στους Παζούς λοιπόν υπήρχαν Εβραίοι που πιθανότητα ήταν λαδέμποροι μια και το μοναδικό προϊόν του νησιού είναι η ελιά και κυρίως το θαυμάσιος ποιοτήτας λάδι του».

(Στοιχεία για την εβραϊκή παρουσία στους Παζούς έχουν δημοσιευθεί στο τεύχος αρ. 113 των «Χρονικών»).

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Από το βιβλίο του κ. Νεκτάριου Κατσόγιαννου
«Τα Τρίκαλα και οι συνοικισμοί τους» (Λάρισα,
1992) παραλαμβάνουμε το παρακάτω κείμενο που
αφορά την Ισραηλιτική Κοινότητα Τρικάλων

Από τα υπάρχοντα στοιχεία δε μας είναι γνωστός ο χρόνος της πρώτης εγκατάστασης Εβραίων στα Τρίκαλα. Στις πηγές πάντως της βυζαντινής εποχής αναφέρονται Εβραίοι εγκατεστημένοι στην περιοχή των Τρικάλων. Στο Χρυσόβουλο του Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου (1332) αναφέρεται η ιδιοκτησία του Ιουδαίου Ανάμερ', που εμφανίζεται και στο Χρυσόβουλο του Σέρβου κατακτητή της Θεσσαλίας Στέφανου Ντουσάν (1348) ως Ιουδαίος ο Αναμέρης και στο αποσπασματικό Χρυσόβουλο του Νικηφόρου Β' της Ηπείρου (1356 - 1358) ως Ιουδαίος ο Νάμερ Κουντ.

Γνωρίζουμε ότι στα μέσα του 15ου αιώνα υπήρχε εδώ οργανωμένη Εβραϊκή Κοινότητα, καθώς προκύπτει από το καταστατικό της, το οποίο δημοσίευσε στο Παρίσι ο ερευνητής Ν. Beldiceanu. Είμαστε βέβαιοι ότι η αύξηση των εβραϊκών οικογενειών επήλθε από τους διωγμούς των Εβραίων της Ισπανίας. Στις 31 Μαρτίου του 1492 η τότε βασίλισσα της Ισπανίας Ισαβέλλα με μια διαταγή που εγκρίθηκε στη Σάντα Φε, μια πόλη κοντά στη Γρανάδα, υποχρέωσε τους Εβραίους, που ανέρχονταν σε 160.000, να εγκαταλείψουν τη χώρα μέσα σε τρεις μήνες. Ήταν η αρχή της μισαλλοδοξίας της Ιεράς Εξέτασης.

Η εξορία μετατρέπεται σε ένα είδος μετανάστευσης, που μεταφέρει σε όλη την Ευρώπη την ανησυχία των Εβραίων, την κουλτούρα και τη δημιουργικότητά τους.

Σε μια παράγραφο της διαθήκης του Τουραχάν Βέη, κατακτητή της Θεσσαλίας (πριν το 1446) αναφέρεται και η συνοικία **Γιουκδής**, που ήταν έξω από την πόλη, στην οποία υπήρχε ένας οθωμανικός ναός, κατά πάσα πιθανότητα μεσάζητι. Μεταξύ των άλλων η διαθήκη γράφει: «*Εν αργυρούν άσπρον καθ' ημέραν εις τον Ιμάμην του εν τη συνοικία Γιουκδής έξωθεν της πόλεως Τρικάλων κειμένου Ναού, ος εστίν ίδρυμα του αφιερωτού...*».

Η λέξη **Γιουκδής (Yahudi)** είναι στα τουρκικά η εβραϊκή λέξη **Γεουδμ**, που θα πει **Ιουδαίος**.

Στο κείμενο χρησιμοποιεί τη λέξη **έξωθεν**, που θα πει

Τρίκαλα: Παλιά συνοικία (οι φωτογραφίες είναι από βιβλίο του Θ.Ι. Τριανταφύλλου)

έξω από τα νοητά σύνορα της πόλεως, όχι όμως μακριά. Άρα στα πρώτα χρόνια της τουρκοκρατίας ο συνοικισμός δεν ήταν ενσωματωμένος στον κ'όρμό της πόλεως, όπως το Ριζαριό με τα σημερινά δεδομένα. Στην παραπάνω απογραφή ο απογραφέας, όπως αναφέραμε στην αρχή, μας μιλάει ξεχωριστά για κάποιον Τρικαλινό Εβραίο που είχε γίνει μουσουλμάνος, ότι ήταν **yahudi**.

Ο Τούρκος περιηγητής **Eyliya Gelebi**, που πέρασε από τα Τρίκαλα στα μέσα περίπου του 17ου αιώνα, μας λέει ότι δεν υπάρχει καμιά συνοικία με Εβραίους (!). Παραθέτουμε το κείμενο στα τουρκικά όπως έχει: «*Asla yahudi (Ιουδαίοι) mahallesini yoktur*». Και συνεχίζει παρακάτω, ότι αυτοί έρχονται μόνο για εμπόριο και κατόπιν φεύγουν. Μάλλον θα πρέπει να του μετέδωσαν λανθασμένες πληροφορίες, γιατί από τα στοιχεία που παραθέτουμε στη συνέχεια φαίνεται, ότι πάντα υπήρχε στην πόλη μας εβραϊκή παροικία με αρκετές οικογένειες.

Η συνοικία αναπτύχθηκε και παρέμεινε στην ίδια πάντα θέση, όπου και σήμερα, ήτοι μεταξύ των οδών Κον-

δύλη - Περσεφόνης και Αθ. Διάκου - Σωκράτους, δίπλα στην Εμπορική Τράπεζα.

Στη μεγάλη πυρκαγιά της πόλεως το 1749 και η εβραϊκή συνοικία υπέστη μεγάλη καταστροφή, όπως μας το λέει η παρακάτω ενθύμηση: «11 Ιουλίου σημειώνω τον καιρό όπου εκάησαν τα Τρίκαλα από το μέρος που ήσαν οι συκαμινιές (μουριές), όπου εκρεμούσαν τους ανθρώπους. Όλα τα εργαστήρια, Χάνια έως του Μπέχου τα μπουστάνια και όλα τα εβραϊκά με τα συναγώγια (συναγωγή) ως το Καραγάτσι (συν. Μπάρα). Λοιπόν, εκείνο το κακό εφάνηκε από ένα φούρνο και ήταν Δευτέρα, παζάρι και εγλύτωσαν πολλοί Χριστιανοί το βιό τους, Εβραίοι το ελιμούργησαν (άρπαξαν), το περισσότερο οι Αρβανίτες του Δερβέναγα Ισμαήλ Μπέη Φράσαρη όχι άλλος όποιος τα διαβάσει να με συγχωράει τον πατέρα και τη μάνα, Νικόλαος Αναγνώστου γράφω» (είναι γραμμένη η άνω θύμηση σε παλιό Κυριακοδρόμιο ευρισκόμενο στο χωριό Διπόταμος - Λέσταινο).

Επίσης με τα Ορλωφικά του 1770 δε γλίτωσε και η εβραϊκή συνοικία από την μεγάλη καταστροφή που υπέστη η πόλη τον καιρό εκείνο από τους Αρβανίτες. «Ούτοι την 14η Ιουλίου ημέραν Τετάρτην εντός τριών ωρών διήρπασαν το σύνολον των καταστημάτων των Τρικάλων (500 περίπου) μη κάρνοντες διάκρισιν ουδέ των Τουρκικών και εν συνεχεία ελελήττησαν και τα σπίτια της επάνω (Βαρούσι) και κάτω συνοικίας, καθώς και την Εβραϊκήν τοιαύτην όπου βρήκαν και πολύ χρήμα, 45 πουνγιά, πήραν δε και τα χρυσαφικά των, χαλκώματα, μπριςμια και οτιδήποτε τον σπιτιού. Έκαυσαν όλην την αγοράν και μέρος της πόλεως, εξηδραπόδισαν δε το ήμισυ του εξ 25.000 πληθυσμού. Η καταστροφή ήτο απεριγραπτος»⁴.

Ξένοι περιηγητές που πέρασαν από τα Τρίκαλα, οι περισσότεροι από αυτούς πάντα θα είχαν να γράψουν και λίγα λόγια για τους Εβραίους.

Ο **Μηγέρντστολ**, που πέρασε από τα Τρίκαλα το 1779, γράφει: «Στην πόλη υπάρχουν και Εβραίοι, αλλά λίγοι και φτωχοί, τόσο που ούτε Ραββίνο δε μπορούσαν να έχουν». Ένας άλλος, ο **Holland** (1810 - 1821) γράφει: «Τα μαγαζιά ήταν πεντακάθαρα και κατάμεστα και οι έμποροι, κυρίως Έλληνες και Εβραίοι, αξιοσέβαστοι άνθρωποι». Επίσης ο **Leake** (1800 - 1810) μας λέει ότι είχε 2 (;) συναγωγές παρά τον μικρό αριθμό Εβραίων. Δύο άλλοι Έλληνες περιηγητές, ο **Νικόλαος Σκινάς** (1886) και ο **Νικόλαος Γεωργιάδης** (1899) μας λένε για μία συναγωγή στο μέσον της εβραϊκής συνοικίας.

Αξιοπεριεργό είναι ότι στην απογραφή του 1820 η εβραϊκή κοινότητα αναφέρεται με 5 (!) μόνο οικογένειες.

Μισόν αιώνα αργότερα ο **Emil Isabert** στο οδοιπορικό του (1873) μας λέει ότι τα Τρίκαλα είχαν 400 Εβραίους.

Κατά την απελευθέρωση οι Εβραίοι κράτησαν την αρμόζουσα στάση, όπως μαρτυρεί και μια επιστολή που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «**Φάρος του Ολύμπου**» της 2.1.1883. «Είς εν των προηγουμένων φύλλων σας λόγον ποιούμενοι περί της Ισραηλιτικής Κοινότητος, ότι πάντες προσήλθαν και εδήλωσαν τα άρρενα τέκνα των, είπατε εις μόνον Ισραηλίτης εις τον οθωμανικόν πρόξενον και εξήτησε να γίνη τουρκοκραγιάς. Αλλά το όνομα του περί ου λόγος Ισραηλίτην δεν το αναφέρατε, διότι ως φαίνεται δεν το γνωρίζετε. Ήδη σας λέγω εγώ ότι είναι κάποιος Ιωσήφ Σαμοήλ, όστις διά της διαγωγής του ταύτης ατιμάζει την

Ισραηλιτική Κοινότητα, διά τούτο φέρομεν αυτόν εις την δημοσιότητα ίνα τον αποστρέφονται ως εναγή (κατηραμένο)».

Επίσης από εφημερίδες του περυσμένου αιώνα έχομεν ορισμένες πληροφορίες για την Ισραηλιτική Κοινότητα. Η εφημερίδα «**Φάρος του Ολύμπου**» εξυμνεί συμπολίτες Εβραίους, που με θυσία της ζωής τους έσωσαν πολλά πράγματα από τη μεγάλη πυρκαγιά του Αγίου Στεφάνου. Στο φύλλο της 2.4.1883 γράφει: «Είς την κατάσβεσιν της πυρκαϊάς (Αγίου Στεφάνου) άπαντες οι τε πολίται και στρατιώται συνετέλεσαν δε και οι συμπολίται μας Ισραηλίται εις ους οφείλεται μέγας έπαινος. Εξαιρετικώς δε έπαινος οφείλεται τω Ισραηλίτη τω Κυρίω Βάτα Τεφενάνα Κερκυραί, όστις σπεύσας εις την καιομένην διέσωσεν πολλά αυτής έπιπλα...».

Οι «**Εργάται**» στο φύλλο της 17.3.1884 γράφει: «Κατ' αυτάς εσχηματίσθη Ισραηλιτικός Σύλλογος ενταύθα σκοπόν προθέμενον την βοήθειαν των απόρων, την εκτέλεσιν αγαθοεργών έργων και την εκπαίδευσιν των απόρων Ισραηλιτών νέων. Πρόεδρος του Συλλόγου εξελέγη ο κύριος Ιάκωβος Σίδης, μέλη του Συμβουλίου οι κ.κ. Ισαάκ Λευί, Ραφαήλ Μωσέ και Ιουδώ Ατούν».

Στις 17.6.1884 η ίδια εφημερίδα γράφει: «Επιπολάζουσιν από πινος εν τη πόλει ημών οι τυφοειδείς πυρετοί. Συνιστώμεν τους αρμοδίους άκραν καθαριότητα προς περιστολήν του κακού, ιδία κατά την Ισραηλιτικήν συνοικίαν, ήτις ουκ είδομεν πώς παρημελήθη πάντοτε από τις δημαρχίεις».

Τέλος, στο φύλλο της 23.9.1884 γράφει: «Από της χθες οι συμπολίται ημών Ισραηλίται πανηγυρίζουσιν εν χαράτας εορτάς της σκηνοπηγιάς. Αι εορταί αύται είναι ανάμνησις της εν τη ερήμω βιώσεως των Ισραηλιτών επί τεσσαράκοντα έτη, κατά την παλιάν διαθήκην».

Από την Ισραηλιτική Κοινότητα υπήρχαν και κάποιοι δωρητές όπως ο Μεγύρ Λευή που δίδεσε μετρητά 42.500 για την ίδρυση νοσοκομείου στα Τρίκαλα, ως επίσης και 1.000 δρχ. υπέρ του Εθνικού Στόλου.

Ένας άλλος, ο Σολωμός Μπεγύρ, το 1915 δώρησε ένα σπίτι και δύο αποθήκες στην πόλη αξίας 60.000 δρχ. για να προκίσει φτωχά κορίτσια.

Από τους πρώτους τυπογράφους της πόλεως, ήταν ο Εβραίος Ισαάκ Μωυσής που δούλευε στην εφημερίδα «**Φάρος του Ολύμπου**», από το 1881 μέχρι το 1885. Την 1η Ιουνίου του 1884 γίνεται εκδότης της σατυρικής εφημερίδας «**Ψαλίδω**», που αναμείχθηκε μαχητικά στην πολιτική ζωή του τόπου. Μάλιστα, για την ανάμειξη του αυτή και για κάποιο δημοσίευμα, ένας βουλευτής τον ξυλοκόπησε. Η εφημερίδα εκδιδόταν μέχρι το 1887, δυστυχώς όμως δεν υπάρχει κανένα φύλλο της.

Έχουμε και μια δικαστική απόφαση, όπως δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «**Εργάται**» στο φύλλο της 17.10.1887: «Δικασθείς χθες ενώπιον του Πλημμελειοδικείου ο εκδότης της ενταύθα εκδομένης σατυρικής εφημερίδας "Η Ψαλίδω" κ. Ισαάκ Μωησέ, κατηγορούμενος επί εξυβρίσει κατά του διευθυντού του τηλεγράφου κ. Αθανασιάδου, κατεδικάσθη εις τετράμηνον φυλάκισιν και 500 δρχ. πρόσμιμον. Η απόφασις αυτή του Πλημμελειοδικείου εκρίθη υπέρ του δέον αυστηρά».

Παλιότερα, οι περισσότεροι ήταν λευκοσιδηρουργοί, νηματοποιοί (στρίφτες), φανοποιοί (φαναρτζήδες) και γυρολόγοι έμποροι, ειδικά υφασμάτων. Οι αργότερα με-

γαλέμποροι ξεκίνησαν από γυρολόγοι. Ένα άλλο επίσης επάγγελμα αγαπητό σ' αυτούς ήταν του σαράφη (αργυραμοιβού). Οι σαράφηδες αυτοί υπήρχαν και μετά τον πόλεμο, μέχρι το 1965 περίπου. Το στέκι τους συνήθως ήταν στην οδό 28ης Οκτωβρίου, έξω από το σημερινό κατάστημα του Κούτσια. Το μαγαζί τους ήταν υπαίθριο, αποτελούμενο από ένα μικρό τραπέζακι, όπου τοποθετούνταν ένα γυάλινο κουτί, μέσα στο οποίο είχαν διάφορα νομίσματα, χάρτινα και μεταλλικά. Τη δουλειά αυτή την έκαναν οι Σεμτώτ, Σαμουήλ, Αφού Χαιράκη και ο Αβραάμ Λεβή.

Η παλιά συναγωγή ήταν αριστερά της οδού Κονδύλη, της οποίας ένα μέρος ρυμοτομήθηκε κατά την διάνοιξη της παραπάνω οδού. Στην Κατοχή λεηλατήθηκε από τους Γερμανούς, που την μετέτρεψαν σε στάβλο, όπως και τη σημερινή, η οποία βρίσκεται στην οδό Αθάν. Διάκου, δίπλα στην Εμπορική Τράπεζα. Αυτή, παλιότερα, ήταν ένα μικρό πέτρινο κτίσμα, το οποίο το 1930 κατεδαφίστηκε για να γίνει πιο μεγάλη και με τους σεισμούς του 1954 να ανακαινισθεί από την αρχή.

Προπολεμικά ήταν μια παροικία προοδευτική, η οποία συνέβαλε και αυτή με την δραστηριότητά της στην οικονομική ανάπτυξη της πόλεως. Στην κατοχή υπέστησαν και αυτοί μεγάλους διωγμούς από τους Γερμανούς, με συνέπεια το 31% του πληθυσμού τους να πεθάνει σε γερμανικά στρατόπεδα.

Από αυτούς που απέμειναν, ορισμένοι έφυγαν για την Αμερική και το Ισραήλ και άλλοι για την Αθήνα. Σήμερα δεν απέμειναν στην πόλη παρά μόνο 70 άτομα και από αυτά τα περισσότερα είναι μεγάλης ηλικίας.

Σε λίγα χρόνια τίποτα δεν θα υπάρχει από αυτή την παλιά συνοικία, παρά μόνο η συναγωγή. Τα παλιά σπίτια χρόνο με το χρόνο κατεδαφίζονται για να γίνουν πολυκατοικίες.

Παλιότερα οι Ισραηλίτες της πόλεως για θέρμανση, προτού χρησιμοποιηθούν οι σόμπες, είχαν μόνο μαγκάλια στα σπίτια τους. Κανένα σπίτι δεν είχε τζάκι και αυτό βέβαια όχι από θρησκευτικούς λόγους. Το έκαναν ίσως από οικονομικούς λόγους και είχαν απόλυτο δικιο, διότι το 80% της θέρμανσης στο τζάκι χάνεται από την καπνοδόχο.

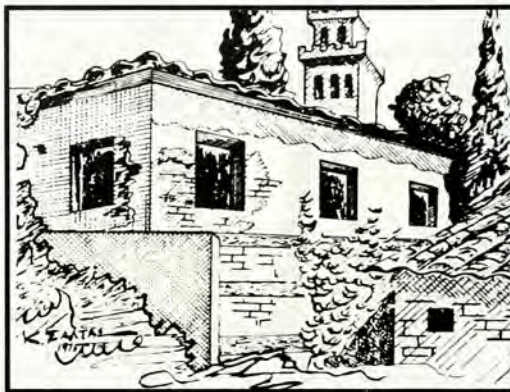
Πέραν αυτού η προμήθεια ξύλων προπολεμικά ήταν ακριβή. Οι εδών συμπολίτες, από κάποιες προκαταλήψεις έλεγαν: Οι Εβραίοι δεν έχουν μπουχαρί (τζάκι), γιατί δεν έχουν βασιλείο.

Με την ευκαιρία του γεωγραφικού μας περιπάτου θα αναφερθούμε και σε κάποιες συνήθειες των συμπολιτών μας Εβραίων, που είναι άγνωστες στον περισσότερο κόσμο.

Κάθε σπίτι είχε και από έναν μικρό φούρνο, που τον χρησιμοποιούσαν μόνο μια φορά το χρόνο για να κάνουν τα άζυμα.

Καμιά εβραϊκή οικογένεια δεν έβαζε κρέας στην κατσαρόλα, ειδικά πουλερικά, αν πρώτα δεν το έλεγγχε ο χα-

χάμης (ραββίνος), ο οποίος είχε και κάποιες γνώσεις της κτηνιατρικής. Αυτός θα πήγαινε κάθε Παρασκευή πρωί στα δημοτικά σφαγεία, για να ελέγξει τα σφάγια, που προορίζονταν για την κοινότητα. Οι Εβραίοι δεν έτρωγαν κυνήγι και χοιρινό. Τη νύφη την στόλιζαν όπως και οι Χριστιανοί, αλλά αυτοί είχαν και μια άλλη συνήθεια. Οι φίλες της θα την πήγαιναν σ' ένα δωμάτιο ειδικό που ήταν δίπλα στη συναγωγή. Εκεί υπήρχε μια χαλκοματένια μπανιέρα (είδος βαρελιού), όπου οι φίλες της την έλουζαν και την περιποιούνταν. Συνήθως ο γάμος γινόταν Σάββατο βράδυ ή Κυριακή και μόνο στο σπίτι. Την μπανιέρα την έλεγαν **χαμμά ή Τεβιλά** στα εβραϊκά. Στο χαμμά αυτό, τις υπόλοιπες μέρες πήγαιναν και άλλοι συμπολίτες, προπολεμικά βέβαια, για να κάνουν μπάνιο. Το κτίσμα με τη μπανιέρα υπήρχε μέχρι το 1955. Τον

νεκρό, οι συγγενείς και οι φίλοι δεν τον συνόδευαν ποτέ μέχρι το νεκροταφείο, αλλά μόνο τ' απαραίτητα άτομα που χρειάζονταν για τη μεταφορά του. Συνήθως τον συνόδευαν μέχρι την διασταύρωση Κονδύλη - Μακεδονίας, όπου την εποχή εκείνη υπήρχε ένα καφενείο - ουζερί του Γεωργατζά.

Οι περισσότερες Εβραίες ήταν μοδίστρες και κεντήστρες.

Μια άλλη επίσης συνήθεια, την οποία τηρούσαν με θρησκευτική ευλάβεια ήταν η καθιερωμένη κάθε Σάββατο αρ-

γία. Κάθε Παρασκευή, μόλις έπαιρνε να σκοτεινιάσει, **ο σαμάς** (υπάλληλος της συναγωγής) περνούσε έξω από τα εβραϊκά σπίτια φωνάζοντας **Ασιντέ και Σαμπάθ**, ότι δηλ. από αυτή την ώρα αρχίζει η αργία και θα πρέπει να σταματήσουν κάθε δραστηριότητα. Απαγορευόταν αυστηρά ν' ανάψουν οι ίδιοι οποιαδήποτε φωτιά. Το Σάββατο το πρωί, τους χειμερινούς μήνες, δεν άναβαν ποτέ οι ίδιοι το μαγκάλι, αλλά καλούσαν μια χριστιανή για να κάνει αυτή τη δουλειά.

Για ένα μικρό χρονικό διάστημα από το 1938 - 1940 είχαν και ένα δικό τους είδος σχολείου, όπου διδασκόνταν μόνο τα εβραϊκά και ήταν στην οδό Σωκράτους. Στον ίδιο δρόμο επίσης, κοντά στο σπίτι του Μητροφάνη, έμεινε ο τελευταίος Χότζας των Τούρκων.

Οι Εβραίοι είχαν μεγάλη αδυναμία στον πασατέμπο (κολοκυθόσπορο), γι' αυτό και οι πρώτοι πασατεμπάδες, που γύριζαν στην πόλη μ' ένα καλάθι στο χέρι, ήταν Εβραίοι. Αυτοί είχαν καθιερώσει και το παιχνίδι μονά - ζυγά που παίζεται και σήμερα ακόμη.

Όλοι οι Εβραίοι ήξεραν τα ισπανικά, γιατί όπως είπαμε στην αρχή, είχαν έλθει από την Ισπανία.

Ο τελευταίος πασατεμπάς ήταν ο Σαμπεθάι Πισόν, ο οποίος έκανε αυτή τη δουλειά μέχρι το 1940.

Το αγαπημένο μέρος για τη βόλτα τους, παλιότερα, ήταν το Περιβολάκι (παλιά ζωαγορά).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Α. Carile - G. Cavallo, σελ. 55.
2. Βλ. Επ. Φαρμακίδης, σελ. 285.
3. Βλ. ΕΜΟΤ, Δ' *Ιστορικά Τρικάλων*, Τρίκαλα 1979, σελ. 14.
4. Βλ. ΕΜΟΤ, *οπ. παρ.*, σελ. 15.

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

BENNO MELAMED
Négociant
SMYRNE
Import d'articles coloniaux
Export Raisins et produits

ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ **ΟΙΝΟΙ ΜΠΟΦΙΛΙΑ**
Ι. ΣΟΛΩΝ & ΣΙΑ **ΚΟΝΙΑΚ ΗΛΥΠΟΤΑ**

LES FILS DE BEHORABRARDITTI
Odoun Biz r No 3
Châtelain A ti 37-38
Maison fondée en 1869.
Dépôt: Verres à vitres, cuivre,
zinc, clous, étain et tous genres de
métaux.
Achat et Vente de vieux métaux
Importation-Exportation

ΕΠΙΣΤΑΣΙΟΝ ΣΥΣΚΕΥΗΣ
ΣΙΓΑΡΟΧΑΡΤΩΝ
ΥΙΟΙ Χ' ΔΑΝΙΗΛ
ΣΜΥΡΝΗ
"Αραβιάν Τσαρσί 26.
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΕΝ ΜΙΤΤΑΙΝΗ
"Οδός "Αγίου Θεράποντος.

ΙΩΣΗΦ Α. ΦΑΡΑΤΖΗΣ **ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΚΑΠΝΩΝ ΕΙΣ ΦΥΛΛΑ**
ΚΑΒΑΛΑ ΚΑΙ ΔΡΑΜΑ

Διαφημίσεις στον «Ελληνικό Οδηγό» του 1920

ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ

COHEN & CIE
Négociants
en Denrées Coloniales
Maison fondée en 1901
SMYRNE

Διαφήμιση στον «Ελληνικό Οδηγό» του 1920

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Από την έκδοση «Η Σμύρνη πριν από την καταστροφή» (εκδόσεις «Ποντίκι») που αποτελεί απόσπασμα από τον «Ελληνικό Οδηγό» του 1920, με υπογραφή Γ.Ν. Μιχαήλ, παραλαμβάνουμε τα παρακάτω στοιχεία που αφορούν την εβραϊκή παρουσία στη Σμύρνη πριν από την καταστροφή:

• **Πληθυσμός:** Οι κάτοικοι της Σμύρνης, κατά το 1/4 ή το 1/3 μόλις Τούρκοι, κατά πάσαν εποχήν προσέδωκαν αείποτε εις την πόλιν ταύτην την μορφήν ευρωπαϊκής ε-

μπορικής μεγαλουπόλεως· εκ τούτου δε, προήλθε και η τουρκική αυτή προσωνυμία «Γκιαούρ Ισμίρ», δηλαδή «Άπιστος Σμύρνη». Κατά τινα επίσημον γαλλικήν στατιστικήν του 1875 οι κάτοικοι της Σμύρνης συνεποσούντο εις 151.000 κατανεμόμενοι ως εξής: Τούρκοι 60.000, Έλληνες 60.000, Ιουδαίοι 15.000, Αρμένιοι 10.000, Ευρωπαίοι (Γάλλοι κυρίως) 6.000.

Εκτότε αι αναλογίαι αύται μετεβλήθησαν, εις βάρος κυρίως του Οθωμανικού πληθυσμού, ολίγον δε προ της τελευταίας ελληνικής κατοχής οι κάτοικοι της Σμύρνης, υπολογιζόμενοι μετά των εγγυτέρων περιχώρων εις 365.000 κατενέμοντο ως εξής περίπου: Έλληνες 160.000, Τούρκοι 80.000, Ιουδαίοι 55.000, Αρμένιοι 40.000, Ευρωπαίοι διάφοροι 30.000.

Εκ τούτων, οι Έλληνες και οι Ευρωπαίοι κατέχουν τα παράλια και το βόρειον τμήμα της πόλεως, οι Αρμένιοι κατοικούνσι προς τα υψώματα, δεσποζόμενοι υπό της Ιουδαϊκής συνοικίας· οι Τούρκοι τέλος οικούσι την άνω πόλιν και το δυτικόν αυτής τμήμα. Και τα μεν προσάκτια διαμερίσματα ως είναι φυσικόν παρουσιάζουν μορφήν πλουσίας και ευκτίστου ευρωπαϊκής κοσμοπόλεως, το εσωτερικόν όμως αυτής, μετας στενάς του οδούς, τα κακόκτιστα κτίρια, τα λιθόστρωτα και την έλλειψιν επαρκούς αερισμού, προσδίδει αυτή την μορφήν τουρκασιατικών μυρμυκιών.

• **Δημοτικές αρχές:** Πρόεδρος Οσμάν Ζαδέ Χασάν πασάς, Σύμβουλοι: Ι. Σκεντέρωγλου, Κερεσετζή Ιβραήμ βέης, Εμιρλέρ Ζαδέ Ρεφίκ βέης, Χ. Αθανασούλας, Χ. Μιδατ βέης, Σαλεπιτζή Ζαδέ, Κιαμήλ βέης, Σουκρή Ζαδέ Ταφίκ πασάς, Βοχώρ Μπεναδάβα. Αρχιγραμματέυς Χακκή βέης. Αρχιτέκτων Ρεσήτ βέης (αναπληρωτής).

• **Νομαρχία, Διοικητικό Συμβούλιο:** (Ιδará Μεντζίλες). Το συμβούλιον τούτο υπό την προεδρείαν του Νομάρχου συνέρχεται τακτικώς Δευτέραν και Τετάρτην μ.μ., εκτάκτως δε κατ' άλλας ημέρας της εβδομάδος συνίσταται δε εκ των εξής μελών. Του Ιεροδικαστού Σουπηχ

εφ. Του Οικονομικού εφόρου Μπεσίν βέη. Του Μουφτή Σμύρνης Ραχμετουλλάχ εφ. Του Αρχιγραμματ. της Νομαρχίας. Του Ορθοδόξου Μητροπολίτου. Του Επισκόπου των Αρμενίων. Του Αρχιεραββίνου. Του Επιτρόπου επισκοπής Αρμενοκαθολικών.

Εκτός τούτων υπάρχουν και οι τακτικοί πάρεδροι, αποτελούμενοι εκ του διευθυντού της Παιδείας (Ζια βέη). Του γενικ. μηχαν. του Νομού Ναδίν βέη. Του Διευθυντού της Γεωργίας Ραχμή βέη.

Προς τούτοις και των κατ' έτος υπό του νομού εκλεγμένων οίτινες είναι οι εξής: Της Μουσουλμανικής κοινότητος Εσσατ βέης, Ναζμή βέης. Της Ορθοδόξου κοινότητος Ν. Τσουρκοτόγλου. Της Εβραϊκής Σελίμ Μιζραχή (μεταξύ Αρμενικής και Εβραϊκής κοινότητος γίνεται εκλογή κατά τετραετία εναλλάξ δύο έτη εις Εβραίος και δύο έτη εις Αρμένιος).

• Ισραηλιτική

συνοικία. Η Ισραηλιτική συνοικία της Σμύρνης εκτεινόταν στις εξής οδούς (αλφαβητικά): Γκιουσλή, Δικιλί-Τας, Καδή Ιταμάν, Κεμπέρ, Κεμπέρ Αλτή, Μποχώρ Λεβύ, Μπερμπέρ Ζαδέ, Νεμασία, Σαφουγιά, Σαμπάτ, Συναγωγής, Σαρνατζή, Τελάμπαση, Τσιβιτζή Χαμάμ, Χάβρας 1η, Χάβρας 2α, Χαμάμπαση.

• **Ιουδαϊκή Κοινότητα Σμύρνης.** 1. Κοινοτικά Αρχαί Ιουδαι-

ων: Εν Σμύρνη υπάρχει τοποτηρητής της Α.Σ. του Αρχιραββίνου, ο κ. Μωσέ Μαλαμεδ. Υπάρχουν δέκα ραββίνοι και 3 ιερατικοί δικασταί. Λαϊκόν Συμβούλιον ή Συμβούλιον της Ιουδαϊκής Κοινότητος. Τούτο αποτελείται εξ 8 συμβούλων, των Πρόεδρος είναι ο Μπασέ Μενασέ. Συνεδριάζει καθ' εκάστην Τετάρτην και Κυριακήν.

2. Ιουδαϊκά σχολεία: Οι Ιουδαίοι της Σμύρνης έχουσι 13 σχολεία, εξ των τα 3 είναι κοινοτικά και τα 10 ιδιωτικά.

Σχολείον Ισραηλιτικής Κοινότητος: Κατά την οδόν Εμινιέ ευρισκόμενον, ιδρύθη προ πεντηκονταετίας. Και το μεν τμήμα των αρρένων διευθύνει ο κ. Δαβίδ Ναβόν, το δε των θηλέων η κ. Ναβόν. Προσέτι διδάσκει 7 διδάσκαλοι. Η σχολή είναι εξατάξιος, φοιτώσι δε εν αυτή

περί τα 300 άρρενα και άλλα τόσα θήλεα. Πληρώνουσι διδαστρα αναλόγως των πόρων του έκαστον.

Εν τω αὐτῷ κτιρίῳ ὑπάρχει και νηπιαγωγεῖον με 150 μαθητὰς κάτω των οκτῶ ετών, 3 διδασκαλίσσας και 2 διδασκάλους της εβραϊκῆς γλώσσης και των θρησκευτικῶν.

3. Ορφανοτροφεῖον: Και τοῦτο ἐπίσης κείται κατὰ την οδὸν Ἐμινέ. Η ἀρχή της σχολῆς ταύτης ἀνάγεται εἰς τα 1830 περίπου, ὅτε ἦτο ὁμιλος νέων εκμανθανόντων την πατριον γλώσσαν και θρησκείαν. Μόλις δε προ δεκαετίας διὰ της ἐξ 140.000 φράγκων προσφοράς του Ε. Ρότχιλδ ιδρύθη το σημερινόν αὐτοῦ κτίριον.

Διευθυντὴς εἶναι ο κ. Χαΐμ Καλμὴ, τέως Διευθυντὴς Εβραϊκῆς σχολῆς εν Αλεξανδρείᾳ. Το προσωπικόν ἀποτελεῖται ἐξ 7 καθηγητῶν, ὧν ο εἰς διορίζεται ὑπὸ της Τουρκικῆς κυβερνήσεως (Ναρίφ Μουδουρού). Η σχολή εἶναι πεντατάξιος, φοιτῶσι δε εν αὐτῇ 600 περίπου ἄρρενα. Οἱ ἀποφοιτῶντες ἐξ αὐτῆς κατατάσσονται εἰς την ἑκτὴν τάξιν του σχολείου της Ἰσραηλιτικῆς Ἐνώσεως. Διὰ τον εφοδασμόν των μαθητῶν διὰ βιβλίων και λοιπῶν χρειῶν, ὡς και διὰ την περιβολήν και ὑπόδυσιν κ.λπ. φροντίζει ἡ δια επιτροπὴ Κυριῶν. Πρόεδρος ἡ κ. Βεντούρα.

4. Μπένε Ερέτ (λύκειον): Ἰδρυθὲν τῷ 1915 ευρίσκεται εἰς Σαλάχανε. Πρώτος διευθυντὴς υπήρξε Λεβὴς τις, ἀλ-

λά μετὰ εν ἑτὸς ἤρχισε να ἐκλέγεται ὡς διευθυντὴς εἰς καθηγητῆς ἀνὰ ἑκάστον μῆνα. Ὑπάρχουσι δε 6 καθηγηταί. Το Λύκειον εἶναι πεντατάξιον, φοιτῶσι δε εν αὐτῷ 150 περίπου μαθηταί ευπόρων οικογενεῶν. Πληρώνονται δε διδαστρα ἀπὸ 1/2 λίρας το ὀλιγότερον μέχρι 2 λίρων κατὰ μῆνα το ἀνώτερον ὅριον.

5. Συναγωγαί: Μπέα Ἰσραέλ. Η μεγαλύτερα εν Σαλάχανε, Ταλμουτ Δορά εντὸς του Ορφανοτροφείου. Βικουρ Χουλίμ Χώρα Χάβρας Σοκάκι, Ες Χαήμ ἡ παλαιότερα 150 ετών Χάβρα Σοκάκι. Πορτογαλική, Αλχάζες, Οραχήμ, Γκιβέρετ, Σαλώμ, Γκενὰτ (πλησίον Αγ. Ἰωάννου), Βεραχήμ (Χάβρας Σοκάκι), Ταλμουτ Χέβρα (Χάβρας Σοκάκι), Ροχ Αάρ (παρὰ τον Αναβατήρα), Περπινιάλ (Αράμ Χασάν Τσερμεσί). Και 10 περίπου ἰδιωτικαὶ Συναγωγαί.

6. Ἰουδαϊκὸν νοσοκομεῖον: Το νοσοκομεῖον τοῦτο ιδρύθη

τῷ 1842 ὑπὸ των ἀδελφῶν Ρότχιλδ, υφ' ὧν και συνετηρεῖτο. Μετὰ ταῦτα συνετηρεῖτο ὑπὸ της Κοινότητος, προ πέντε δε ετών περιήλθεν εἰς ἀχρηστίαν. Ἠγοράσθη δε ὡραῖον κτίριον εἰς Καρατάσι, το ὁποῖον προ των εγκαινίων ἐπετάχθη ὑπὸ των Τούρκων, ἀποδοθὲν τῷ 1919.

Διευθυντὴς Σια Γιάφε. Εφορεία ἀποτελουμένη ἀπὸ 6 πρόσωπα. Τμήματα 3· 1) Παθολογικόν, 2) Χειρουργικόν 3) Διαφόρων νοσημάτων. Κλίνει 40. Προς το παρὸν ἀργεῖ.

7. Ἰουδαϊκαὶ Ἀδελφότητες: Φιλόπτωχος Ἀδελφότης. Σκοπὸς αὐτῆς εἶναι να ἐμποδίζη την ἐπαιτείαν των Ἰσραηλιτῶν, εἰσπράττουσα παρ' ὅλων των Ἰσραηλιτῶν μικρὸν τι ποσόν. Συνάζει κατὰ μῆνα 2.000 - 2.500 λίρας, τας ὁποίας και διαμοιράζει. Διευθύνεται ὑπὸ Ἐπιτροπῆς εκ των πλουσιωτέρων Ἰσραηλιτῶν. Τα ελλείμματα, εἴαν ὑπάρχουν, συμπληροῦνται διὰ εορτῆς γινομένης κατὰ τας ἀρχὰς Ἰουνίου ἢ διὰ παραστάσεων (1 ἢ 2 κατ' ἑτὸς Ἀποκρέω). Ὑπάρχουν δε και ὅμιλοι διὰ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας εἰσπράττοντες ἐράνους χάριν των πτωχῶν παιδιῶν.

8. Ἰουδαϊκαὶ λέσχαι: α) Ἐθνικὴ Ἰσραηλιτικὴ Λέσχη (εν τη πρώην Γερμανικῇ Λέσχῃ). Συνεπήχθη δε προ 2 ετών Συμβούλιον 3 ἐξ ἐκάστης ομάδος και 2 ουδέτεροι. Εἶναι το ἐπίσημον ἱδρυμα της Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος, ἐνθα γίνονται διαλέξεις και ἐπίσημοι υποδοχαί.

ΟΙΝΟΠΟΙΗΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
Ι. ΣΟΔΩΝ & ΣΙΑ

ΟΙΝΟΙ ΜΠΟΦΙΛΙΑ
ΚΟΝΙΑΚ ΗΛΥΠΟΤΑ

Διαφήμιση στον «Ελληνικό Οδηγό».

β) Μπενεπερέτ. Εξάρτημα εταιρείας, εδρευούσης εν Νέα Υόρκη. Ευρίσκεται εις το Σαλαχανέ, παρά τον ομώνυμον Σαλαχανέ. Πρόεδρος ο ιατρός Αλζαράκη. Συμβούλιον δωδεκαμελές, διαιρούμενον εις «βουλευτικόν» και «εκτελεστικόν» τμήμα. Μέλη 300.

• Επαγγελματίες Σμύρνης.

Μεταξύ των επαγγελματιών της Σμύρνης προ της καταστροφής αναφέρονται και οι παρακάτω Εβραίοι:

Μουριτζούκος Τ. - αγγειοπώλης, Γκάλιας Καρ και Ζοζέφ - αμαξοποιοί, Μάτσα Ιακώβ - ανθοπώλης, Νώε Δ. - ανθοπώλης, Κοέν και Σία - έμπορος αποικιακών προϊόντων, Καράσσο και Υιοί - έμπορος αποικιακών προϊόντων, Σαούλ Βεμαγιάρ και Υιοί - έμπορος αποικιακών προϊόντων, Μόλκος Ζ. - αργυραμοιβός, Μισραχή Ν. - αργυραμοιβός, Σασών Α. - αργυραμοιβός, Ρούσσος Α. - αρτοποιός, Καράσσο Τρίστρατο - Ασφαλιστική εταιρία «Βικτώρια ντε Μπερλέν», Αρδίτης Λεών - εξαγωγέας βάμβακος, Γισούα Τζόγια - εξαγωγέας βάμβακος, Συμεών Ζαχαρία - βιβλιοδέτης, Ασκεναζού Ισαάκ - δικηγόρος, Αμάδο Ραφαέλ - δικηγόρος, Αρδίτης Η. - δικηγόρος, Ναχούμ Μορίνο - εκτελεωνιστής, Μιστραχήλ και Αλκρενάτη - έμποροι ετοιμών ενδυμάτων, Λεών Δ. - εργόχειρα, Κωστή Γαβριήλ - ζαχαροπλάστης, Σασώ Ερ. - ιατρός, Αμάδο Χ. - έμπορος καπνού, Μποτόν Ι. - έμπορος καπνού, Φράγκου Υιοί και Ισραήλ Αλαλούφ - εμπόριο καπνού, Καμπάι Μ. - χρυσοχόος, Λεών Τ. - χρυσοχόος, Μελαμέτ Χ. - χρυσοχόος, Μπιτόν Μπό - χρυσοχόος, Βεντούρας Κ. - κουρέας, Ρούσσου Δ. - κατασκευαστής χάρτινων κουτιών, Ουζιέλ Γιουδός - μεσίτης αλεύρων, Εζραήλ Νισσήμ - μεσίτης βαλανιδιών, Μόρδο Ρ. - μεσίτης βαλανιδιών, Αλζαλής Αβραάμ - μεσίτης βάμβακος, Ρούσσος Σ. - μεσίτης βάμβακος, Ροδίτης Μποχώρ - μεσίτης βάμβακος, Αμπουάβ Νισσίμ - μεσίτης οπίου, Ελιέζερ Χοδάρα - μεσίτης οπίου, Καμπάι Γιουσουφ - μεσίτης οπίου, Μιρζάν Τζών - μεσίτης οπίου, Ματαλίν Ιουδ. - μεσίτης οπίου, Ροδίτης Μορένος - μεσίτης οπίου, Χαΐμ Ταβή - μεσίτης οπίου, Χαΐμ Νισσίμ - μεσίτης οπίου, Δεβίδα Ραφαέλ - μεσίτης σταφυλίων, Αλπαγλής Ισαάκ - μεσίτης σύκων, Αχாலούφ Χαΐμ - μεσίτης σύκων, Καμπάης Μαμ. - μεσίτης σύκων, Καμπάης Χαΐμ - μεσίτης σύκων, Μπαρκής Μποχώρ - μεσίτης σύκων, Σαούλ Μωυσής - μεσίτης σύκων, Τζάκος Τοπούζ - μεσίτης σύκων, Αρδίτη Ραφαέλ - μεσίτης συναλλάγματος, Τζόγια Χάνι - μεσίτης συναλλάγματος, Κοέν Νισσίμ - μεταξοπώλης, Ησαΐας Δ. - μηχανικός, Μωύς Λεωνίδας - έμπορος νεωτερισμών, Πιτσόν και Βαρκή - έμποροι νεωτερισμών, Σολομών Τρέβες - έμπορος νεωτερισμών, Ερρέρα και Υιοί - έμποροι νεωτερισμών, Μοδάι και Υιοί - έμποροι νεωτερισμών,

Γαβριήλ Κωστή - ξενοδόχος, Κοέν Αβραάμ - ξυλέμπορος, Δαυίδ Περρέρα - εργοστάσιο κατασκευής ομπρελών, Μποσέ Σαούλ - εργοστάσιο κατασκευής ομπρελών, Καμπάι Δ. - βιζιταδόρος οπίου, Καμπάι Η. - βιζιταδόρος οπίου, Καμπάι Ι. - βιζιταδόρος οπίου, Βιτάλ Λεβή - εισαγωγέας οπίου, Κρισπίν Μωύς - εισαγωγέας οπίου, Κοέν Μ. και Σία - παραγγελιοδόχοι, Ρούσσος και Δανών - παραγγελιοδόχοι, Κοέν Δαυίδ - πιλοποιοί, Γκαμπάι Υιοί - ράφτες, Γκαμπάι Νισσίμ - ράφτης, Αρδίτη Μπεχώρ Υιοί - έμποροι σιδήρου, Μωύς Ασήρ - εξαγωγέας σταφίδων, Αρδίτη Νισσίμ - έμπορος σύκων, Κοέν Εφρ. - έμπορος σύκων, Ρούσσου Υιοί - έμπορος σύκων, Σαμουήλ Γιουσίφ - έμπορος σύκων, Γασούα Μ. και Σία - τραπεζικός οίκος, Φράνκο Ισραήλ, Αλαλούφ και Σία - τραπεζικός οίκος, Κοέν Μποχώρ - πωλητής υελοπινάκων, Αρδίτη Ραφαήλ - υελοπώλης, Κοέν Μουσι - υελοπώλης, Ταμπάχ Τ. - εργοστάσιο φακέλλων, Δανόν Α. - φαρμακοποιοί, Κρισπίν - φαρμακοποιοί, Μποχώρ Χάμπης - φαρμακοποιοί, Δανόν - έμπορος φαρμάκων, Πάρδου - έμπορος φαρμάκων, Ηλιτζέρ Μποχώρ - χρωματοπώλης, Ρούσσος Ισαάκ και Υιοί - χρωματοπώλης, Αλαλούφ Μ. - έμπορος αυγών, Ησαΐας Α. - έμπορος αλεύρων, Εζρά Δ. - ιατρός.

Μεταξύ των τραπεζών της Σμύρνης αναφέρεται και η Τράπεζα Θεσσαλονίκης με την εξής διοίκηση: Διευθυντής Λ. Φρανσέ, Υποδιευθυντής Λ. Κάστρο. Δικαιούχοι υπογραφής Ουάλτερ Γκουτ Τμηματ. Καταστάσεων, Δημ. Κουράνης Γενικός Ταμίας, Σαμουέλ Χέμυ Αρχιλογιστής, Λοιποί Τμηματάρχαι: Γεώργιος Κουτουπιάδης Αλληλογραφίας.

• **Περίχωρα της Σμύρνης.** Βούρνοβας: 8 χλμ. από την πόλη της Σμύρνης. Η κομμόπολη αυτή είχε 13.000 κατοίκους. Η εκεί εβραϊκή Κοινότητα είχε δύο Συναγωγές.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΙΣΤ' ΤΟΜΟΥ «ΧΡΟΝΙΚΩΝ» (1992-1993, ΤΕΥΧΗ 122-126)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΕΥΧΩΝ

Τεύχος 122 (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1992)
Τεύχος 123 (Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1992)
Τεύχος 124 (Ιανουάριος - Φεβρουάριος 1993)
Τεύχος 125 (Μάρτιος - Απρίλιος 1993)
Τεύχος 126 (Μάιος - Ιούνιος 1993)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

A
Αλεξίου Γεώργιος, 122/17, Αλφαντάρης Όρο, 125/19, Αποστολάτος Γερ., 126/15, Attali Jacques, 123/30

B
Βαρθολομαίος (Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως), 125/26

Γ
Γεωργιάδης Δημ., 122/19, Γκατένιο Ιωσήφ, 125/19

Δ
Δερμπόνης 'Αγγελος-Διονύσης, 126/18, Δεσποτόπουλος Κων., 125/5

E
Εσκεναζής Δαβίδ, 122/20

Z
Ζήσης Χρυσ., 122/32

I
Ιωαννίδης Στέφανος., 122/23

K
Καραμανλής Κωνσταντίνος, 125/4, Κάστρο Ι., 122/22
Κλίντον Μπίλ, 125/21, Κολλιού Νίτσα, 122/26, Κοψαχείλης Στέλιος, 124/26

A
Λουκόπουλος Σπ., 122/22

M
Μαΐς Νισήμ., 125/6, Μαλεβίτης Χρήστος, 122/2, 124/8
Μαυριδερός Δημήτρης, 123/7, Μιγαδάκης Βασ., 125/30
Μόλχο Ανριέτα, 125/18, Μπενμαγιόρ Λέων, 125/17

N
Νάρ Αλμπέρτος, 122/3, 125/16, Νούτσος Παν., 126/21

Π
Παπαδοπούλου Τέτα, 124/11, Παπασηλιόπουλος Σπ., 123/29
Πετρακάκος Δημ., 123/32, Πλουμ'της Γεώργιος., 123/28, Πλωρίτης Μάριος, 123/3

P
Ράλλης Γεώργιος, 125/22

Σ
Σαρηγιάννης Γεώργιος, 126/12, Σεραφείμ (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος), 125/5, Σετιμέλ Βλαντίμιρ, 123/5, Σινγκερ Ισ.-Μπ., 126/34, Σιμωνάς Παναγιώτης, 126/4, Σολάρο Αντόνιο, 124/28, Σοριάνο Μωρίς, 122/19, Σουλάμ Λουκία, 125/20, Σουφλιάς Γεώργιος, 125/7

T
Τιμόθεος (Μητροπολίτης Κερκύρας και Παξών), 12, /2, Τσελάν Πάουλ, 124/14, Τσελεμπι Εβλιά, 124/15, Τσομπάνος Γιάννης, 124/9

Φ
Φλωρεντίν Παλόμπα, 125/17, Φωτόπουλος Αθανάσιος, 123/30

X
Χαγουέλ Λέων, 125/18, Χατζηβασιλείου Βασ., 123/18, Χατζηδάκης Μάνος, 125/23, Χατζηγιάννου Ιω., 122/24, Χατζηκώστας Γεώργιος., 126/32, Χριστινίδης Ανδρέας, 124/14

* Ο πρώτος αριθμός αναφέρεται στο τεύχος και ο δεύτερος στη σελίδα του συγκεκριμένου τεύχους.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΘΕΜΑΤΩΝ

A
Αμαληκίται στην Παλαιά Διαθήκη, 126 /4
Αουσβίτς - τόπος μαρτυρίου, 125/2

E
Εβραϊσμός - Ιουδαϊσμός, 122/2, 122/32, 123/32, 124/8, 124/26 (Μουσική του Ισραηλτικού Λαού). Εκδόσεις, 123/34, 126/38
Ελιγιά Ιωσήφ, 126/21, Eliezer T.B., 122/17, Ελληνισμός - Εβραϊσμός, 123/28, 123/32, 124/6, 124/15

Επιστολές αναγνώστων, 122/31 Ν. Ναζαρή: περί του χαρακτήρα Μωσέ Ραφαήλ, 122/36 Χάιμ Κοέν: περί Ισραηλτικής Κοινότητας Αθηνών κατά την Κατοχή, 122/36 Χρ. Σαμαρτζίδης: περί Εβραίων στη Θεσσαλονίκη, 122/36 Μαρσέλ Γιοέλ: περί του Εβραίου καπνέμπορου της Θεσσαλονίκης Δαβίδ Δε Μποτόν, 124/29 Λ. Αναστασιού: περί αναβίωσης του ρατσισμού, 125/24 Ευ. Αγγελόπουλου: περί της σωτηρίας των Εβραίων της Ζακύνθου, 126/37 Γρ. Λιμτσούλη: περί Εβραίων της Λαρίσης κατά την Κατοχή.

I
Ισπανία (Διωγμός Εβραίων), 123/29, 123/31, 124/11, 126/12
Ισραήλ, 126/15
Ισραηλτική Κοινότητα Αθηνών, 124/21
Ισραηλτική Κοινότητα Βόλου, 124/22
Ισραηλτική Κοινότητα Δήλου, 123/7
Ισραηλτική Κοινότητα Ζακύνθου, 122/29
Ισραηλτικές Κοινότητες Θεσσαλίας, 122/26, 126/32
Ισραηλτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης, 122/3, 122/22, 124/11, 124/19
Ισραηλτική Κοινότητα Ιωαννίνων, 126/21
Ισραηλτική Κοινότητα Καβάλας, 122/20
Ισραηλτική Κοινότητα Καστοριάς, 122/17
Ισραηλτική Κοινότητα Κερκύρας, 126/28
Ισραηλτική Κοινότητα Κομοτηνής, 124/16
Ισραηλτική Κοινότητα Κω, 123/18
Ισραηλτική Κοινότητα Ξάνθης, 122/23
Ισραηλτική Κοινότητα Πατρών, 122/22
Ισραηλτικές Κοινότητες Πελοποννήσου, 123/30
Ισραηλτική Κοινότητα Ρόδου, 122/19, 122/27, 124/28, 125/20
Ισραηλτική Κοινότητα Σερρών, 122/19, 124/19
Ισραηλτική Κοινότητα Φλώρινας, 124/9

K
Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου Ελλάδος: Ψήφισμα-Ενέργειες για την αναβίωση του ναζισμού, 124/2

A
Λογοθετόπουλος Κων., 123/25

M
Μακεδονικό, 124/6, Μπράντ Βίλι, 123/33

N
Νεοναζισμός βλ. παρακάτω Ρατσισμός

O
Ολοκαύτωμα, 123/2, 123/5, 123/25, 124/2, 124/11.
50 χρόνια από το Ολοκαύτωμα του Ελληνικού Εβραϊσμού (1943-1993) 125/3, Μουσείο στην Ουάσιγκτον 125/21, 125/22.
Ορθοδοξία (σχέσεις με Ιουδαϊσμό), 125/25

Π
«Πρωτόκολλα των Σοφών της Σιών», 122/34

P
Ρατσισμός - Νεοναζισμός (αναβιώσεις βίας), 123/3, 123/35, 124/2, 125/23, 126/2. Ραφαήλ Μωυσής, 122/31.

T
Ταυτότητες: (Νέα Δελτία Ταυτότητας: Επιστημονική θεώρηση και σκοπιμότητες), 124/2
Τρένα (προς ναζιστικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως), 125/16.

ENGLISH SUMMARY

OF THE CONTENTS OF ISSUE No 127

SEPTEMBER - OCTOBER 1993

✓ Under the title Education: the strength of Society, the periodical's leading article refers to the need not only that the younger generation should be taught and informed about the tragic events which took place during the Second World War, but also that they should learn that "man was made by nature to love, and not to hate", as Sophocles puts it in the *Antigone*.

✓ Professor Julius H. Schoeps takes "From Anti-Judaism to Anti-Semitism" as his title for an article in which he demonstrates that "the image which the Fathers of the Church created of the "Jews as rejected by God and consequently corrupt" served as the basis for all the subsequent persecutions of the Jews, culminating in Hitler's Final Solution".

✓ The 50th anniversary of the Warsaw ghetto uprising provides an opportunity for the publication of a study by Annette Wieviorka which concludes that "all that was left to the Jews of Warsaw was choosing a dignified way to die".

✓ The history of the Jewish Community of Volos provides information about the participation of Jews from the area in

the movement of National Resistance to Hitler's occupation of Greece (1941 - 1944).

✓ A book by Nektarios Katsoyannos contains much information about the history of the Jews of Trikala (region of Epirus). The first official mention of Jews in the Trikala area is in a document issued by the Byzantine Emperor Andronicus III Palaeologus in 1332. The Jewish presence in the Trikala area has been continuous since then.

✓ In 1870 the Turkish governor of Ioannina in Epirus, Velin Rashin Pasha, burned down part of the town to rid it of its shanty dwellings. Most of the victims were Jews, we are told in the book entitled "Sarid ou Palit", by Jacob Moshe Toledano, Rabbi of Alexandria, Egypt, who served as Minister of Religious Affairs of Israel and died in 1960.

✓ Information about the Jewish Community of Smyrna is to be found in a Greek - language guide to the area by G.N. Michail published in 1920, when the city and its hinterland belonged to Greece. Now Smyrna is Turkish.

✓ This issue ends with two letters, about the Jewish Communities of Verria (region of Macedonia) and Paxi (in Ionian islands).

